

De maritieme beeldspraak bij Euripides

<https://hdl.handle.net/1874/363948>

diss Utrecht 1943

DE MARITIEME BEELDSPRAAK
BIJ EURIPIDES

DOOR

E. E. POT

DE MARITIEME BEELDSPRAAK BIJ EURIPIDES

RIKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0824 1949

Diss. Utrecht 1943

DE MARITIEME BEELDSPRAAK

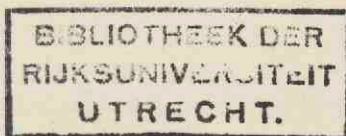
BIJ EURIPIDES

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN
GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT
TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR
MAGNIFICUS L. VAN VUUREN, HOOGLEERAAR
IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN
SENAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN DE BE-
DENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER LET-
TEREN EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN
OP VRIJDAG 2 APRIL 1943,
DES NAMIDDAGS TE 3 UUR

DOOR

EILT EILDERT POT

GEBOREN TE ROTTERDAM

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ „FLEVO” (v.h. GEBR. MOOIJ)
HARDERWIJK — MCMXLIII

Dit proefschrift is ter perse gegaan den 8en Februari 1943

Promotor: C. W. Vollgraff

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN MIJN VADER

AAN MIJN MOEDER

AAN MIJN VROUW

Bij het verschijnen van dit proefschrift betuig ik mijn groote erkentelijkheid voor den steun en de aanmoediging, ondervonden van den Leidschen hoogleeraar prof. dr. B. A. VAN GRONINGEN, die tot mijn leedwezen door tijdsomstandigheden verhinderd is geworden, als mijn promotor op te treden.

Hooggeleerde VOLLGRAFF, hooggeachte promotor, de bereidwilligheid waarmede gij onmiddellijk erin toestemdet, de promotie over te nemen en de welwillende medewerking die gij mij ook daarna in alle opzichten geschonken hebt, stemmen mij tot oprechte, onvergankelijke dankbaarheid.

Uw belangstelling in mijn werk, Hooggeleerde WAGENVOORT, heeft niet nagelaten een weldadigen invloed uit te oefenen.

Met waardeering gedenk ik de wetenschappelijke opleiding, die ik aan de Rijksuniversiteit te Leiden van de professoren VÜRTHEIM, HARTMAN, VAN GELDER en BOLLAND mocht ontvangen.

Hooggeleerde MULLER en BIJVANCK, de tijd gedurende welken ik het voorrecht had onder Uw leiding te studeeren, heeft op mij om zijn hooge vormende waarde een onvergetelijken indruk gemaakt.

Een woord van welgemeenden dank moge nog worden gericht tot hen die mij overigens op eenigerlei wijze hun hulp of belangstelling hebben betoond.

INLEIDING

De scheepvaart en de haar beïnvloedende elementen, de wind en de zee, bekleedden al zeer vroeg een voorname plaats in het praktische leven en in de gedachtenwereld der menschheid. De scheepsbouw aan de Middellandsche Zee had reeds omstreeks 1200 v. Chr. een hoog peil van ontwikkeling bereikt ¹⁾. De scheepstermen vinden in de Homerische gedichten een ruime toepassing en door de zee geïnspireerde vergelijkingen zijn iederen lezer van Homerus genoegzaam bekend ²⁾.

Bij Euripides, die na Homerus de dichter met den grootsten invloed op het nageslacht is geweest ³⁾, waren de voorwaarden die tot zijn groote belangstelling voor zee en zeevaart leidden bijzonder gunstig. Hij behoorde tot de burgers van dat Athene, dat zijn door een machtige vloot beschermden overzeeschen handel gestadig had uitgebreid en welks zeewezen juist in Euripides' dagen zijn hoogsten bloei bereikte.

Bovendien was hij blijkens gegevens uit zijn ons overgeleverde biographie geboren op Salamis ⁴⁾ en schreef hij op dit eiland zijn drama's „far from the maddening crowd” in een door hem als verblijf ingerichte grot, vanwaar hij een uitzicht over de zee had ⁵⁾. Vandaar dan ook, zooals zijn biograaf opmerkt, zijn voorkeur voor de aan de zee ontleende vergelijkingen: *ὄθεν καὶ ἐκ θαλάσσης λαμβάνει τὰς πλείους τῶν ὁμοιώσεων* (Vita 63 sq.).

Terwijl echter aan den eenen kant de maritieme beelden in den regel duidelijk aan te wijzen zijn, is aan den anderen kant bij Euripides zoowel als bij andere schrijvers de mogelijkheid onder de oogen te zien, dat tengevolge van onvolledige kennis

van het dichterlijk taalgebruik deze beeldspraak als zoodanig onopgemerkt blijft en niet op haar juiste waarde wordt geschat. Wanneer wij bijvoorbeeld bij Eur. fragm. 362 vs. 18 sq.

*φίλονσ δὲ τοὺσ μὲν μὴ χαλῶντασ ἔν λόγοισ
κέκτησο*

de aantekening van Nestle lezen ⁶⁾: „vs. 18 muss χαλῶντασ (sc. χαλῶν) intransitiv gefasst werden: die Zügel schiessen lassen, was freilich sonst nicht bezeugt ist (χαλῶν δεσμά Androm. 577); λαλοῦντασ coni. Matthiae, λέγοντασ Herwerden“, dan zien wij hieruit dat men χαλῶντασ door onbekendheid met een plaats als Hec. 403 niet als maritieme metaphoor herkende en dientengevolge ten onrechte met argwaan beschouwde.

Soph. Ant. 162 sq.

*ἄνδρες, τὰ μὲν δὴ πόλεισ ἀσφαλῶσ θεοί,
πολλῶ σάλω σείσαντεσ, ὄρθωσαν πάλιν*

doet Jebb opmerken ⁷⁾: Aesch. often uses the image (Th. 2, 62, 208 etc.). Creon returns to it at 189“, waarbij hij dus de mogelijkheid over het hoofd ziet, dat ook in vs. 178

ἔμοι γὰρ δοτισ πᾶσαν εὐθύνων πόλιν

het verbum εὐθύνειν (be„sturen“) onder de maritieme beeldspraak te rangschikken valt ⁸⁾.

Ook het omgekeerde geval komt voor, dat men zonder voldoende grond onderstelt met een metaphorische uitdrukking te doen te hebben daar, waar een andere, minder geforceerde interpretatie voor de hand ligt.

Zoo meent Gerlach ⁹⁾ den term ἐγκύμων, dien men bijv. ook Eur. Troad. 10 sqq. aantreft:

*Φωκεὺσ Ἐπειδὸσ μαχαναῖσι Παλλάδοσ
ἐγκύμων ἔπιον τευχέων συναρμόσασ
πύργων ἔπεμψεν ἐντὸσ ἀλέθριον βρέτασ*

als een aan de zee ontleende metafoor te moeten opvatten: „ἐγκύμων für gravidus (von κῦμα „Woge, Welle“, dann auch „Frucht“ (St. xv- vgl. lat. in-ci-ens trüchtig), also eigentlich „wogend“. Deze etymologie is echter te gezocht om de gangbare afleiding, zooals Liddell en Scott deze aangeven, nl. van κῦμα „foetus“, dat zelfstandig naast κῦμα „fluctus“ te denken is, te kunnen verdringen ¹⁰⁾.

Bij Aeschylus, Eum. 553 sqq. voorspelt het koor, dat het den misdadiger vergaan zal als een kaper, die door storm overvallen de zeilen moet strijken :

*τὸν ἀντίτολμον δέ φαμι παρβάναν
ἄγοντα πολλὰ παντόφρουτ' ἄνευ δίκαιος
555 βιαίως ξὺν χρόνῳ καθήσειν
λαῖφος, ὅταν λάβῃ πόνος
θρανομένας κεραίας.*

Wecklein ¹¹⁾ vertaalt vs. 556 sq. als volgt: „wenn Sturmesnot erfasst die zerschellenden Segelstangen“. Aangezien echter πόνος in den zin van „storm“ verder niet aanwijsbaar is en buitendien slechts op levende wezens betrekking heeft, kan men deze interpretatie moeilijk aanvaarden. Zoo is er dus hier geen reden om aan πόνος zijn normale beteekenis „ellende, rampspoed“ te ontzeggen. Bij λάβῃ πόνος denke men dan aan het intransitieve gebruik van λαμβάνειν, vgl. καιρὸς λαμβάνει, χειμὼν καταλαμβάνει, πόλεμος καταλαμβάνει, terwijl θρανομένας κεραίας als genetivus absolutus op te vatten is.

In verband met een en ander is in deze studie getracht, de maritieme beeldspraak bij Euripides tot haar recht te doen komen door den tekst nauwkeurig aan de verkregen gegevens te toetsen, terwijl er naar gestreefd werd een zoo volledig mogelijken indruk van des dichters veelzijdigheid op dit gebied te verschaffen.

Voorts is in ruim verband aandacht aan de tekstoverlevering

geschonken, waartoe mede aanleiding gevonden werd in de bekende uitspraak van Nauck ¹²⁾ inzake het buitengewoon groote tekstbederf in Euripides' werken, ofschoon hier en daar bij de tekstcritische besprekingen hetzelfde besef leefde, dat Pausanias aan zijn verklaring van Artemis' bijnaam *Αρκεία* deed toevoegen: *εἴη δ' ἂν ἔτι καὶ ἄλλο, οὐ γινωσκόμενον ὑπὸ ἐμοῦ* (II 31, 6).

Bovendien werd het voorkomen van het maritieme beeld als hoofdmotief bij Euripides aangetoond en een beschouwing gewijd aan de voorbereiding der beeldspraak door het gebruik van letterlijke of metaphysische termen.

Tenslotte werd als *πάρεργον* een enkele maal getracht, een bijdrage tot de lexicographie te leveren.

HOOFDSTUK I

DE ZEE

§ 1 De wind

De beelden die betrekking hebben op den invloed der winden op de scheepvaart kunnen in twee groepen onderscheiden worden, alnaargelang zij ongunstigen of gunstigen wind aanduiden. Herhaaldelijk komt het bij Euripides voor dat lijden en ongeluk met storm op zee vergeleken worden. Als een stormvloed is de onstuimige Ares over het Trojaansche schip van staat gevaren, zoodat de zeilen aan flarden zijn geslagen, Rhés. 322 sq. :

ἐξώσθησ' Ἄρησ

ἔθρανε λαίφη τῆσδε γῆσ μέγασ πνέων.

ἔθρανε V, *ἔθρασε* O, *ἔφρασε* L P, *ἔφουσε* Barnes, *ἔφρασε* Brodaeus, *ἔφλασε* Reiske, *ἔπανσε* Stephanus. Fr. Vaterus, Eur. Rhésus, Berlin 1887 heeft ad locum de juistheid der lezing van V aangetoond. De term *ἐξώσθησ* vormt een onderdeel van het beeld met de beteekenis „die uit den koers slaat”, bekend uit Herodotus' verhaal van Paris' tocht: *καί μιν, ὡσ ἐγένετο ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐξῶσται ἄνεμοι ἐκβάλλονσι ἐσ τὸ Αἰγύπτιον πέλαγος* (II 113).

Een staat die door stormen geteisterd is zoekt steun bij een andere, Suppl. 268 sqq. :

πόλισ δὲ πρὸσ πόλιν

*ἔπηξε χειμασθεῖσα τῶν γὰρ ἐν βροτοῖσ
οὐκ ἔστω οὐδὲν διὰ τέλοσ εὐδαιμονοῦν.*

Het beeld van het schip van staat wordt meermalen aange-
troffen, cf. Alcaeus fragm. VI, Aesch. Sept. 795 sqq., Soph. Ai.
1081 sqq., O. R. 22 sqq., Eur. Rhes. 245 sqq., Ar. Vesp. 29,
Plaut. As. 156 sqq., Hor. carm. I 14, Joh. Chrys. I 5, I 7,
Plut. Sol. XIX.

Ditzelfde *χειμάζεσθαι*, echter in verband met persoonlijk leed,
vindt men Hipp. 315 :

φιλω τέκν' ἄλλη δ' ἐν τύχη χειμάζομαι

en Io 966 :

οἷμοι, δόμων σῶν ἄλβος ὡς χειμάζεται

waarbij aansluit het Andr. 748, 891 en Bacch. 903 als beeld ge-
bruikte substantivum *χειμα*, dat merkwaardigerwijze op alle drie
plaatsen in verband met *λιμὴν* gebracht wordt, zie hoofdstuk IV.

Volledigheidshalve worde hier een hoogst waarschijnlijk cor-
rupte plaats vermeld uit Iph. Aul., waar Clytaemnestra haar
verwijten over Agamemnon uitstort, vs. 1148—1152 :

*πρῶτον μὲν, ἵνα σοι πρῶτα τοῦτ' ὀνειδίω,
ἔγρημασ ἄκουσάν με κάλαβες βία,*

1150 *τὸν πρόσθεν ἄνδρα Τάνταλον κατακτανόν'
βρέφος τε τοῦμὸν σῶ προσούρισσας πάλω
μαστῶν βιαίωσ τῶν ἐμῶν ἀποσπάσασ.*

Cod. L heeft *προσούρισσας*, dat door Nauck gehandhaafd wordt,
προσούρησας P, *προσούδεσας* P²; *προσούδισσας* Scaliger, *προσώρισσας*
Hartung. De foutieve orthographie van P behoeft geen bespre-
king; tevens is *προσούρισσας* onmogelijk omdat *προσοουρίζειν* syno-
niem is met *ἐπουρίζειν* „met gunstigen wind voortdrijven” en dus
niet beteekenen kan „met ongunstigen wind drijven” zooals
evtl. in vs. 1151 vereischt zou zijn; vgl. Andr. 610 *ἀλλ' οὔτι
ταύτη σὸν φρόνημ' ἐπούρισσας*. Hartung's lezing *προσώρισσας* leidt
tot een *contradictio in terminis*, zoodat Scaliger's emendatie

προσοῦδισασ πέδω, gesteund door P², vrijwel vaststaat, ofschoon Murray de woorden σῶ πάλω tracht te interpreteren als „eum in spoliis sortitus“. Jacobs las ζῶν — πέδω wat in het geheele tekstverband een aantrekkelijken indruk maakt. Vgl. Cycl. 401 παίων πρὸς δξὸν στόνχα πετραίων λίθον, Hdt. V 92 τὸ παιδίον προσουδίσαι, Verg. Aen. III 625 frangeret ad saxum, Ov. Met. XIV 207 ter quater adfligi sociorum corpora terrae. Euripides gebruikt vaak οὔδασ, bijv. Hec. 405, I. T. 49, Phoen. 982.

Zooals A. Biese, Das Naturgefühl im Wandel der Zeiten, Leipzig 1926, bl. 250 reeds heeft opgemerkt, kan de zee met haar wisselende aspecten een beeld zijn van de ziel. Aan de stormachtige bewogenheid van de zee ontleende de tragicus zijn accenten om allerlei gemoedsaandoeningen te schilderen. Dionysus geeft tegenover het koor uiting aan zijn onbevreesdheid voor den toorn van Pentheus, die als een stormwind zal opkomen: Bacch. 640:

ῥαδίωσ γὰρ αὐτὸν οἶσω, κἂν πνέων ἔλθῃ μέγα.

Deze plaats heeft Cobet, *Variae Lectiones*², Leiden 1873, bl. 587, geïnspireerd tot zijn emendatie van Or. 1200:

καί νιν δοκῶ, τὸ πρῶτον ἦν πολλὸς πνέη,
χρόνῳ μαλάξειν σπλάγγρον

waar Murray echter wschl. terecht παρῆ handhaaft.

Wanneer Clytaemnestra aan de wraak ten offer gaat vallen, geeft het koor El. 1147 sq. zijn ingenomenheid hiermede als volgt te kennen:

ἄμοιβαὶ κακῶν μετάρροποι πνέου-
σιν αἴραι δόμων.

Evenzoo waarschuwt Amphitryo den geweldenaar Lycus in H. F. 215 sq. voor de wraak waarmee de godheid hem zal treffen:

βία δὲ δράσῃσ μηδέν, ἢ πείσῃ βίαν
 ὅταν θεοῦ σοι πνεῦμα μεταβαλὼν τύχη.

Beide laatste gevallen betreffen dus de verandering van gunstigen in ongunstigen wind; vgl. voor het keerend getij bl. 16.

Uit Bacch. 1094 waar van de Bacchanten gezegd wordt θεοῦ πνοαῖσιν ἐμμανεῖσ blijkt het verband tusschen πνοή en geestvoering; dat tusschen πνέω of πνοή en liefde uit Hipp. 563 δεινὰ γὰρ παντῆ ποιπνεῖ sc. Κύπρισ¹³) en I. A. 68 sq.:

δίδωσ' ἐλέσθαι θυγατρὶ μνηστήρων ἕνα,
 ὅποι πνοαὶ φέροισεν Ἀφροδίτησ φίλαι.

Tyndareos vergunt zijn dochter Helena bij het kiezen van een echtgenoot zich op „den adem van Aphrodite” te verlaten; hier is in afwijking van de codices, die ὅτον i.pl.v. ὅποι geven, door mij de emendatie van Van Herwerden overgenomen, immers het is moeilijk in te zien hoe πνοαὶ door twee genetivi tegelijk bepaald kan worden. Het gebruik van πνεῦμα bij waanzin komt slechts éénmaal voor, nl. Iph. Taur. 1317: koning Thoas staat verbaasd op het bericht van Iphigenia's afvaart en vraagt den bode, door welk een waanzin zij bevangen is:

Πῶσ φῆσ; τί πνεῦμα συμφορᾶσ κεκτημένη;

Tenslotte dient πνέω om trots aan te duiden in een passage van Andromache — vs. 189 sq. — waar deze, alvorens over te gaan tot het bewijs dat Hermione's ijverzucht ten opzichte van haar ongegrond is, eerst haar vrees voor de trotsche Hermione moet uitbannen:

οἱ γὰρ πνέοντες μεγάλα τοῖσ κρείσσουσ λόγουσ
 παρῶσ φέρουσι τῶν ἐλασσόνων ἕπο.

Men kan met deze uitdrukking vergelijken Soph. Ant. 127 μεγάλῃ γλῶσσᾳ „trotsche taal”, ibid. 1350 μεγάλοι δὲ λόγοι „great words” (Jebb), Pl. Phaedo 95 B μὴ μέγα λέγε, Verg. Aen. X 547

dixerat ille aliquid magnum, Tib. II 6, 11 magna loquor; verder spiritus (magni).

Bij de bovengenoemde gevallen van gemoedsaandoening die tot de groep „ongunstige wind” behooren, is het opmerkelijk dat alle beeldspraak bijna uitsluitend beperkt blijft tot *πνέω* en composita of derivata.

De tweede groep — gunstige wind — is veel minder omvattend, welk verschijnsel zich eveneens voordoet inzake die beeldspraak, die de kalme zee suggereert: zie § 3. Peleus voegt Menelaus in Andr. 607 sqq. toe, dat hij, in plaats van een oorlog te beginnen om Helena, liever zijn verstand had moeten gebruiken; vs. 610 zegt hij:

ἀλλ' οὔτι ταύτη σὸν φρόνημ' ἐπούρσασ,

„met gunstigen wind richten”.

Zoo ook Electra 1201 sqq.:

*πάλιν, πάλιν φρόνημα σὸν
μετεστάθη πρὸς αὔραν
φρονεῖς γὰρ ὅσια νῦν,*

„gij zijt tot beter inzicht gekomen”.

De volgende vijf plaatsen bevatten deze beeldspraak in den zin van „redding”, „hulp”.

De gelukkige Creüsa zegt in Io 1509 tot haar weergevonden zoon:

*νῦν δὲ
γένουτό τις οὖρος ἐκ κακῶν, ὦ παῖ,*

waarbij H. F. 95 sqq. een treffende parallel biedt in de troostende woorden van Amphitryo tot zijn dochter Megara, die treurt over de tijdens Heracles' afwezigheid gerezen moeilijkheden:

ἔτ' ἂν γένοιτ', ὦ θύγατερ, οὖριος δρόμος
 ἐκ τῶν παρόντων τῶνδ' ἐμοὶ καὶ σοὶ κακῶν,
 ἔλθοι τ' ἔτ' ἂν παῖσ οὐμός, εὐνήτωρ δὲ σόσ.

Andr. 551 sqq. komt de bejaarde Peleus, door een slaaf begeleid, tot redding van Andromache opdagen :

ἡγοῦ σὺ θᾶσσον, οὐ γὰρ ὡς ἔοικέ μοι
 σχολῆσ τόδ' ἔργον· ἀλλ' ἀνηβητηρίαν
 ῥώμην μ' ἐπαινῶ λαμβάνειν, εἴπερ ποτέ.
 πρῶτον μὲν οὔν κατ' οὖρον ὥσπερ ἰστίοιο

555 ἐμπνεύσομαι τῆδ'.

Vs. 553 wordt door Murray als versus suspectus aangeduid, met de opmerking: „in parenthesi ἐπαινῶ ('benigne') senem dicere putat Verrall, servi auxilium abnuentem: με καὶ νῦν Platt.” Van Herwerden las hier ῥώμην μενοιῶ. De tekst der codices is inderdaad blijkbaar corrupt, daar Verrall's handhaving van ἐπαινῶ met de beteekenis „doe geen moeite”, in tegenspraak komt met vs. 551 ἡγοῦ σὺ θᾶσσον.

Zooveel is duidelijk dat de gedachte ontleend is aan het Homerische vers

εἴθ' ὡς ἠβᾶοιμι βίη τέ μοι ἔμπεδος εἴη

dat men aantreft *H* 157, *A* 670, *Ψ* 629, *Σ* 468.

Eenzoo bij Euripides, Heracl. 740 sqq.:

εἴθ', ὦ βραχίων, οἷον ἠβήσαντά σε
 μεμνήμεθ' ἡμεῖσ, ἠνίκα ξὺν Ἑρακλεῖ
 Σπάρτην ἐπόρθεις, σύμμαχος γένοιό μοι
 τοιοῦτος

en ibid. 851 sqq.:

ἠράσαθ' Ἑβη Ζηνί θ', ἡμέραν μίαν
 νέος γενέσθαι κάποιείσασθαι δίκην
 ἐχθρούσ.

Dit voert m.i. met een lichte emendatie tot het herstel van de juiste lezing :

*ἀλλ' ἀνηβητηρίαν
ῥώμην ἐπαιτῶ λαμβάνειν, εἶπερ ποτέ.*

De omissie van μ' steunt op de codd. B, L, P.
Vgl. Soph. O.R. 1416 sq. :

*ἀλλ' ὦν ἐπαιεῖς ἐς δέον πάρεσθ' ὄδε
Κρέων τὸ πρόσσειν καὶ τὸ βουλεύειν*

en ἐπαιτῶ „vragen” in de Tebtunis papyri, ed. Grenfell-Hunt-Smyly-Goodspeed, London—New-York 1902—1907, passim. Voor het simplex in dezelfde beteekenis zie men Ar. Plut. 240 :

αἰτῶν λαβεῖν τι μικρὸν ἀργυρίδιον

eveneens met den infin. „ontvangen” ; Phoen. 1369 :

αἰσχιστον αἰτῶν στέφανον, ὁμογενῆ κτανεῖν

na aanroeping van Hera vs. 1365 ; Philemon fr. 178 Kock C.A.F. dl. II bl. 528 :

*ὁ γῆρας αἰτῶν παρὰ θεῶν ἀμαρτάνει
τὸ γὰρ πολὺ γῆρας ἐσχάτων πόνων γέμει,*

πόνων volgens Van Herwerden, Nov. add. crit. p. 38 : codd. πολλῶν ; Philemon fr. 163 Kock C.A.F. dl. II bl. 525 :

*αἰτῶ δ' ὑγίειαν πρῶτον, εἴτ' εὐπραξίαν,
τρίτον δὲ χαίρειν, εἴτ' ὀφείλειν μηδενί,*

en bij Euripides zelf o.a. Hel. 753 sq. :

*τί δῆτα μαντενόμεθα ; τοῖς θεοῖσι χρῆ
θύοντας αἰτεῖν ἀγαθὰ, μαντείας δ' εἶν'*

Tenslotte het synonieme *χρηζῶ* Or. 687 :

τὸ δ' αὖ δύνασθαι πρὸς θεῶν χορήζῳ τυχεῖν.

Het vierde geval in de reeks „redding, hulp” is Phoen. 1710 sqq. waar Antigone haar vader Oedipus behulpzaam in zijn ballingschap ¹⁴⁾ vergezelt:

*ἴθ' ἔσ φυγὰν τάλαιναν ὄρεγε χεῖρα φίλαν,
πάτερ γεραίέ, πομπίμαν
ἔχων ἔμ' ὥστε ναυσίπομπον αὔραν.*

Deze reeks moge worden besloten met Heracl. 821 sq.:

*ἔσφαζον, οὐκ ἔμελλον, ἀλλ' ἀφίεσαν
λαιμῶν βροτείων εὐθὺς οὔριον φόνον.*

Zelfopoffering van Macaria tot redding van Athene.

Het lexicon van Liddell en Scott s.v. οὔριος stelt op één lijn met deze plaats Hel. 1587 sq.:

*αἵματος δ' ἀπορροαὶ
ἔσ οἶδμ' ἐσηκόντιζον οὔριοι ξένῳ*

d.w.z. met de metaphorische beteekenis „prosperous, successful.”

Het geldt hier evenwel een offer, door Menelaus op zijn vlucht ¹⁵⁾ uit Egypte aan Poseidon en de Nereïden gebracht, ten einde een gunstigen vaarwind ¹⁶⁾ te verkrijgen: wij hebben dus in dit geval het letterlijk gebruik van οὔριος „een gunstigen wind gevend”, voor welke beteekenis naar Aesch. Suppl. 594 te verwijzen valt: *τὸ πᾶν μῆχαρ οὔριος Ζεύς.*

Met herinnering aan de opmerking op bl. 9 aangaande beperkt aantal gebruikte termen kan worden naar voren gebracht, dat voor de tweede groep „gunstige wind” een dergelijke restrictie optreedt: wij hebben slechts aangetroffen οὔριος met derivata en een synoniem αὔρα.

Een tusschengroep wordt nog gevormd door de volgende vijf plaatsen waar πνεῦμα, πνοή en αὔρα dienen tot uitbeelding van de wisselvalligheden des levens: H.F. 101 sqq.:

κάμνουσι γάρ τοι καὶ βροσιῶν αἰ συμφοραί,
καὶ πνεύματ' ἀνέμων οὐκ αἰεὶ ῥώμην ἔχει
οἷ τ' εὐτυχοῦντες διὰ τέλοσ οὐκ εὐτυχεῖσ.
ἐξίσταται γὰρ πάντ' ἀπ' ἀλλήλων δίχα.

Io 1504 sqq.:

ἐλισσόμεσθ' ἐκεῖθεν
ἐνθάδε δυστυχίαισιν εὐτυχίαισ τε πάλιν,
μεθίσταται δὲ πνεύματα.

Fragm. 152, vs. 3 sq.:

νεύει βίωτος, νεύει δὲ τύχα
κατὰ πνεῦμ' ἀνέμων.

Fragm. 306:

ποῦ δὴ τὸ σαφὲς θνατοῖσι βιωτᾶσ;
θωαῖσι μὲν νανοὶ πόρον πνοαὶ κατὰ βένθουσ ἄλλαι
ἰθύνουσι τύχασ δὲ θνητῶν
τὸ μὲν μέγ' εἰσ οὐδὲν ὁ πολλὸσ χρόνοσ
μεθίστησι, τὸ δὲ μεῖον αὐξων

en Iph. Aul. 1324 sqq.:

Ζεὺσ, μειλίσσων
αὔραν ἄλλοισ ἄλλαν θνατῶν
λαίφεσι χαίρειν,
τοῖσι δὲ λύπαν, τοῖσι δ' ἀνάγκαν,
τοῖσ δ' ἐξορμᾶν, τοῖσ δὲ στέλλειν,
τοῖσι δὲ μέλλειν.

§ 2 De golven

Talrijk zijn bij Euripides de plaatsen waar het beeld van golven en golfslag zijn toepassing vindt. Om een duidelijk overzicht te verkrijgen, zullen deze in tien reeksen behandeld worden, die resp. het beeld der golven in verband toonen met: andere elementen, tranenloop, onverzettelijkheid, waanzin, menschelijke stem, menigte, vergelding, verwonding, strijd, leed.

Lucht en aarde zijn de elementen die met water vergeleken worden, zie Io 796 waar Creüsa tegenover het koor aan haar groote teleurstelling uiting geeft :

*ἀν' ὑγρὸν ἀμπιταίην αἰθέρα πόρσω γαί-
ασ Ἑλλανίας, ἀστέρας ἐσπέρονος,
οἶον οἶον ἄλγος ἔπαθον, φίλοι*

en Iph. Taur. 46 droom van Iphigenia :

χθονὸς δὲ νῶτα σεισθῆναι σάλω

„deining”, aardbeving. Hier wordt de metaphoor bovendien ingeleid door de als vanzelf opkomende gedachte aan Homerus' bekende woorden *εὐρέα νῶτα θαλάσσης*. Een merkwaardige parallel biedt Plutarchus, sprekende over het uit de lucht vallen van vogels, die getroffen worden door de „geluidsgolven” der menschelijke stem, Vita Pompei cap. 25: *τυπτόμενα τῇ πληγῇ τῆς φωνῆς, ὅταν ἐν τῷ ἀέρι σάλον καὶ κῦμα ποιήσῃ πολλή καὶ ἰσχυρά φερομένη*.

Slechts in één geval wordt met de uitdrukking „opkomende golven, vloed” een opkomende stroom van tranen aangeduid, nl. wanneer Alcestis diep bedroefd afscheid gaat nemen van alwat haar dierbaar geworden is, Alc. 183 sq.:

*κυνεῖ δὲ προσπίπνονσα, πᾶν δὲ δέμμιον
ὄφθαλμοτέγκτω δέυεται πλημμυρίδι.*

Vgl. Jacob Revius' sonnet Petri tranen, vs. 4 :

O oogen, niet meer oogen, maer rivieren !

Ruw en onverzettelijk stoot Menelaus in Andr. 537 sq. het zoontje van Andromache terug, wanneer dit hem om zijn leven smeekt :

*τί με προσπίτνεισ, ἄλιαν πέτρων
ἢ κῦμα λιπαῖσ ὧσ ἰκετεύων ;*

Medea, verbitterd over Iason's ontrouw, weigert halsstarrig te luisteren naar de vermaning van vrienden : Med. 28 sq. :

*ὧσ δὲ πέτροσ ἢ θαλάσσιος
κλύδων ἀκούει νουθιτουμένη φίλων.*

Hipp. 304 sqq. waarschuwt de voedster de eigzinnige Phaedra, die liever wil sterven dan de oorzaak van haar leed kenbaar te maken, voor de ongelukkige toekomst van haar kinderen na haar dood :

*ἀλλ' ἴσθι μέντοι — πρὸσ τὰδ' αὐθαδεστέρα
γίγνου θαλάσσησ — εἰ θανῆ, προδοῦσα σοῦσ
παῖδασ πατρῶων μὴ μεθέξοντασ δόμων.*

H. F. 861 sqq. vergelijkt Lyssa haar onstuimigheid met die der zee :

*εἰμί γ'· οὔτε πόντοσ οὔτω κύμασι στένων λάβροσ
οὔτε γῆσ σεισμόσ κεραυνῶ τ' οὔτιροσ ἄδυνασ πνέων,
οἶ' ἐγὼ σάδια δραμοῦμαι στέρον εἰσ Ἡρακλέουσ.*

H. F. 1091 sq. wordt met κλύδων de waanzin bedoeld — Euripides gebruikt κλύδων evenals πνεῦμα (zie bl. 8) slechts éénmaal in deze beteekenis — waaruit Heracles ontwaakt, doch waarvan hij zich nog niet bewust blijkt als hij zegt :

ὥς ἐν κλύδωνι καὶ φρενῶν ταράγματι
πέπτωκα δεινῶ.

De van ῥόθος „golfgeklots” afgeleide termen ῥόθιον en ἐπιρροθέω komen overdrachtelijk voor als „gerucht” en „toejuichen”, cf. Andr. 1096 over Neoptolemus die in een kwaad gerucht komt bij de Delphiërs :

κακ τοῦδ' ἐχώρει ῥόθιον ἐν πόλει κακόν

Or. 901 inzake de toejuichingen die Diomedes' voorstel tot verbanning van Orestes begroeten :

ἐπερρόθησαν δ' οἱ μὲν ὥς καλῶς λέγοι,

Phoen. 1238 :

πάντες δ' ἐπερρόθησαν Ἀργεῖοι τάδε

nl. Eteocles' voorstel tot een tweegevecht tusschen hemzelf en Polynices, en Hec. 553 λαοὶ δ' ἐπερρόθησαν na Polyxena's mededeeling dat zij moedig en vrijwillig haar leven wenscht te offeren ¹⁷⁾. De weliswaar voor de hand liggende metaphoor stroom = menigte wordt niettemin slechts op twee plaatsen, beide uit Iph. Taur., aangetroffen, nl. vs. 316:

ἔγνω κλύδωνα πολεμίων προσκείμενον,

Orestes wordt de samengestroomde — vgl. vs. 306 πολλοὶ δ' ἐπληρώθημεν οὐ μακρῶ χρόνῳ — vijanden gewaar en vs. 1437 :

πανῶσαι διώκων ῥεῦμα τ' ἐξορμῶν στρατοῦ,

Athene beveelt Thoas met de achtervolging van Orestes en de zijnen op te houden.

Het keerend getij is het beeld van de vergelding, als waardoor Clytaemnestra in El. 1155 getroffen wordt :

παλίρροισ δὲ τάνδ' ὑπάγεται δίκαι,

evenzoo H. F. 738 :

δίκα καὶ θεῶν παλίρροισ πότιμος.

Lycus valt hier onder Heracles' wrekende hand,

De in fragm. 388, vs. 3 (ed. Nauck, Eur. Trag. vol. III Leipzig 1912²) geuite vreeselijke bedreiging bevat *πρηστήρ* „stortvloed” als uitdrukking voor het uit een wonde stroomende bloed :

*κάρα τε γάρ σου συγγέω κόμισι δμοῦ,
ῥανῶ πέδοι δ' ἐγκέφαλον ὀμμάτων δ' ἄπι
αἰμοσταγεῖσ πρηστήρῃσ ῥεύσονται κάτω.*

Het metrum van het derde vers is niet vlekkeloos. Bentley las *ῥύσονται*, Van Herwerden *οἶσονται*. Toch draagt het allittereerende *ῥεύσονται* in het tekstverband van deze weinige verzen, die veel alliteratie bevatten, wel het stempel van echtheid, zoodat men het niet gaarne zou willen verwerpen. Is dit argument aanvaardbaar, dan zou men het metrum op eenvoudige wijze kunnen herstellen door den pluralis *αἰμοσταγεῖσ πρηστήρῃσ* in den dualis te wijzigen :

*ὀμμάτων δ' ἄπι
αἰμοσταγεῖ πρηστήρῃσ ῥεύσονται κάτω.*

Twist en strijd worden uitsluitend met *κλύδων* „golfslag” aangeduid, zie Hec. 116 :

πολλῆσ δ' ἔριδος συνέπαισε κλύδων

nl. onder de Grieken die deels wel, deels niet aan de schim van Achilles wilden offeren.

Voorts Suppl. 474 sq. waar de Thebaansche heraut aan Theus den oorlog aankondigt, indien deze Adrastus in bescherming mocht willen nemen :

*πολλῶσ κλύδων
ἡμῖν τε καὶ σοὶ συμμάχοισ τ' ἔσται δορός*

en, eveneens in verbinding met *δορός*, Phoen. 859 sq.:

*ἐν γὰρ κλύδωνι κείμεθ', ὅσπερ οἶσθα σέ,
δορός Λαναϊδῶν καὶ μέγας Θήβαις ἀγῶν,*

Creon verklaart aan Tiresias, waarom hij den ziener heeft ontboden.

Tenslotte uit den proloog van de Io (vs. 59 sq.):

*ἦν ταῖς Ἀθήναις τοῖς τε Χαλκιδοντίδαις,
οἱ γῆν ἔχουσ' Εὐβοῖδα, πολέμιος κλύδων.*

Deze proloog waarin Hermes, voordat hij den gang van het drama in het kort weergeeft, zich aan de toeschouwers voorstelt, opent met een zinspeling op de Oceaniden, die hier behandeld moge worden:

*Ἄτλας ὁ χαλκίοισι νῶτοις οὐρανὸν
θεῶν παλαιὸν οἶκον ἐκτρίβων, θεῶν
μιᾶς ἔφρσε Μαῖαν, ἣ μ' ἐγείνατο
Ἐρμῆν μεγίστῳ Ζηγί, δαμόνων λάτρην.*

Murray teekent bij vs. 1 en 2 aan: „nondum sanati: *χαλκίοισιν ἐκτρίβων θεῶν νῶτοις παλαιὸν οἶκον* Wecklein: *tum ἐκ Τιτανίδων* Gomperz: *posses etiam ὁ νῶτοις χαλκίοισιν* (Elmsley) *οὐρανοῦ δ' ἁῶν* (Dindorf) *παλαιὸν οἶκον*, *Ἐσπερίδων θεῶν*: fortasse lacuna est post *ἐκτρίβων*.”

Terecht schrapte Wecklein het onbeholpen herhaalde *θεῶν* en beschouwt hij het substantivum *οὐρανὸν* als een glosse bij *θεῶν παλαιὸν οἶκον*, evenals Nauck, *Mélanges Gréco-Rom.* II 638, die vs. 1 leest *Ἄτλας ὁ χαλκίοισι νῶτοις φέρων*. Echter komt de gissing van Murray — de Hesperiden immers waren de dochters van Atlas en Hesperis — in conflict met de genealogie van de Pleiade Maia, dochter van Atlas en Pleione; deze laatste was een dochter van de Titanen Oceanus en Tethys.

In dezelfde richting als Gomperz zoekt Nauck wanneer hij opmerkt: „ἐκτρίβων θεῶν verba nondum emendata. sententiam si spectes, ἐκ τῶν Ὠκεανίδων μῦθος requiritur”. Met overneming van Nauck's lezing van vs. 1 zou men, om hieraan tegemoet te komen en tevens het ontstaan van de corrupte lezing ἐκτρίβων eenigszins verklaarbaar te maken, den tekst als volgt kunnen verbeteren :

Ἄτλας ὁ χαλκίοισι νότοισιν φέρων
θεῶν παλαιὸν οἶκον, ἐκ τρισχιλίων
μῦθος ἔφηνσε Μαῖαν.

Dat het aantal Oceaniden drieduizend bedroeg, vermeldt Hesiodus, Theog. 364 :

τρεῖς γὰρ χίλιαί εἰσι τανύσφνροι Ὠκεανῖναι.

De tiende en laatste reeks betreft de zee met haar golven als beeld van lijden en ongeluk (voor het verband met „storm” zie bl. 5 sqq.). Adrastus beklaagt de Argivische vrouwen die haar zonen niet meer levend uit den strijd tegen Thebe zien terugkomen (Suppl. 824 sq.):

ἴδετε κακῶν πέλαγος, ὧ
ματέρες τάλαινα τέκνων.

Dezelfde verbinding κακῶν πέλαγος „zee van rampen” komt bij Euripides nog tweemaal voor, nl. Hipp. 822 :

κακῶν δ', ὧ τάλας, πέλαγος εἰσοροῶ,

jammerklacht van Theseus bij het verlies van zijn gemalin, en H.F. 1086 sq. :

ὦ Ζεῦ, τί παιῖδ' ἤχθηρας ὧδ' ὑπερκότως
τὸν σόν, κακῶν δὲ πέλαγος ἐσ τόδ' ἤγαγες ;

Het koor van Thebaansche grijsaards uit aldus zijn ontzetting over de door Heracles in waanzin begane doodslag. Wilamowitz, Herakles² 1909 bl. 437 heeft vastgesteld dat het koor onder begeleiding van deze verzen een schuilplaats gaat zoeken, nadat het door Amphitryo vs. 1082 sqq. voor het dreigend gevaar gewaarschuwd is :

φεύγετε μάργον
 ἄνδρ' ἐπεγειρόμενον,
 ἢ τάχα φόνον ἕτερον ἐπὶ φόνω βαλὼν
 ἀν' αἶ βακχεύσει Καδμείων πόλιν.

Hieraan moge worden toegevoegd dat de uitdrukking *φόνον ἕτερον ἐπὶ φόνω βαλὼν* „moord op moord stapelend” de vraag doet opkomen of in vs. 1075 in plaats van

πρὸς δὲ κακοῖς κακὰ μῆσεται

misschien gelezen moet worden

πρὸς δὲ κακοῖς κάκ' ἀμήσεται.

Voor *ἀμᾶσθαι* „verzamelen, opstapelen” zie men o.a. Hom. Od. ι 247 *πλεκτοῖσ' ἐν ταλάροισιν ἀμησάμενος κατέθηκε* met de verklaring der scholiën „*συναγαγών*”, Hes. Op. 778 *ὅτι τ' ἴδρις σωρὸν ἀμᾶται* en Eur. fragm. 423 vs. 4 *ἔπειτ' ἀμᾶσθε τῶνδε δόστηνον θέροσ*.

Niet alleen klinkt *μῆσεται* te zwak na vs. 1074 *εἴ με κανεῖ πατέρ' ὄντα*, maar ook is *μῆδεσθαι* niet te verwachten van een *μάργος ἀνήρ*. Een gemakkelijk ontstaande tekstcorruptie als deze heeft naast vele andere een aardige analogie in Phoen. 1731 *αἶνγμα συνετὸν* cod. P foutief voor *αἶνγμ' ἀσύνητον*; vgl. ook Lucianus, Tragodopodagra 317 *ἔσχεν ἰόβη* codd. Pal. Vat. Vindob. in plaats van *ἔσχε Νιόβη*.

Vervolgens wordt in de bovengenoemde beteekenis aangevend *κλύδων* „golfslag” (voor andere functies van *κλύδων* zie bl. 15 sqq.); aldus Med. 362 sq.:

ὡς εἰς ἄπορόν σε κλύδωνα θεός,
Μήδεια, κακῶν ἐπόρευσε,

deelneming van het koor in Medea's zorgen, en Tr. 696 :

μηδᾶ γὰρ οὐκ θεῶν με δύστηνος κλύδων,

klacht van Hecuba over haar ongelukkigen toestand en toekomst (cf. vs. 466—499), terwijl het stamverwante ἐπικλύζω „overstromen” voorkomt in de schildering van Troje's ondergang, Tr. 1326 :

ἔνοσις ἅπασαν ἔνοσις ἐπικλύσει πόλιν.

Voor *ταράττω* zie men bl. 26. Deze reeks wordt besloten met het metaphorisch gebruik van *κύμα* ter aanduiding van onheil ; men vindt dit bij onzen tragicus op de volgende drie plaatsen : Io 928 κακῶν . . . κύμα ter kenschetsing van het leed waardoor Erechtheus' παιδαγωγός in zijn bezorgdheid voor Creüsa overstelpt wordt ; Hipp. 824 κύμα τῆσδε συμφορᾶς, Phaedra's zelfmoord als ramp voor Theseus ; tenslotte Or. 341 sqq. waar het koor het lijden van den door de Erinyen achtervolgden Orestes met deze woorden beschrijft :

ἀνὰ δὲ λαῖφος ὣς
τις ἀκάτου θεῶς τινάξας δαίμων
κατέκλυσεν δεινῶν πόνων ὡς πόντου
λάβροισι δλεθρίοισιν ἐν κύμασιν.

Een opvallend verschijnsel in de op de golven betrekking hebbende beeldspraak is het op den voorgrond treden van κλύδων, dat ongeveer een derde deel van alle voorkomende gevallen voor zich opeischt.

§ 3 De kalme zee

Zoals reeds op bl. 9 is opgemerkt, wordt het beeld van de kalme zee ter aanduiding van rust en vrede betrekkelijk schaars toegepast. J. Kahlmeyer, *Seesturm und Schiffbruch als Bild im antiken Schrifttum*, Hildesheim 1934 bl. IV, die hiervan twee voorbeelden uit Euripides vermeldt, noemt deze bijzonderheid kenmerkend voor de geheele klassieke literatuur.

Van de twaalf gevallen die bij onzen dichter voorkomen, worden hier achtereenvolgens behandeld drie met negatief karakter, ontleend aan de afwezigheid van wind (1) en golven (2) en negen van positieven aard, die op het rustig zeevlak betrekking hebben. Hec. 531 sqq. beschrijft Talthybius, hoe hij den Achaeërs stilte gebod voor het gebed van Neoptolemus tot zijn vader Achilles:

*καὶ γὰρ καταστάσ' εἶπον ἐν μέσοισ' τάδε·
Σιγᾶν, Ἀχαιοί, σίγα πᾶσ' ἔστω λεώς,
σίγα, σιάπα· νήνεμον δ' ἔστησ' ὄχλον.*

F. Friedrichsmeyer, *De Luciani re metrica*, Kiel 1889 bl. 45 sq. heeft aangetoond dat deze plaats geparodieerd is door Lucianus, *Tragodopodagra* 129 sqq.:

*Σίγα μὲν αἰθήρη, νήνεμος ἔστω
καὶ πᾶσ' ποδαγρῶν εὐφημείτω.
Ἴδε πρὸς θυμέλας ἡ κλινοχαρῆς
βαίνει δαίμων σάπῳνι βᾶσον
στηριζομένη.*

Hieraan valt toe te voegen dat Lucianus bovendien wel aan een tweede plaats bij Euripides gedacht zal hebben, nl. Ba. 1082 sqq.:

καὶ ταῦθ' ἄμ' ἠγόρευε καὶ πρὸς οὐρανὸν
καὶ γαῖαν ἐστήριξε φῶς σεμνοῦ πυρός.
σίγησε δ' αἰθήρ, σῖγα δ' ἔλιμος νάπη
φύλλ' εἶχε, θηρῶν δ' οὐκ ἂν ἤκουσας βοήν.

Vgl. in dit verband tevens vs. 1073 *ἐστηρίζετο*.

Ba. 389 sqq. bezingt het koor de ongestoorde rust van een verstandige levenswijze :

ὁ δὲ τᾶσ ἡσυχίας
βίωτος καὶ τὸ φρονεῖν
ἄσάλευτόν τε μένει καὶ
συνέχει δώματα·

terwijl H. F. 698 sqq. Heracles' verdiensten jegens het mensdom door het koor dankbaar geprezen worden :

μοχθήσας ἀκύμον'
ἔθηγε βίωτον βροτοῖσ
πέρσας δείματα θηρῶν.

Wat betreft de positief geformuleerde zinspelingen op de kalme zee, dient te worden naar voren gebracht dat Euripides deze uitsluitend aan *γαλήνη* en afgeleide termen heeft ontleend.

Or. 727 sq. begroet de in levensgevaar verkeerende Orestes met vreugde de komst van zijn vriend Pylades :

πιστὸς ἐν κακοῖσ ἀνήρ
κρείσσων γαλήνης ναυτίλοισιν εἰσορᾶν.

Iph. Aul. 543 sqq. wordt door het koor het wettige huwelijk in tegenstelling met Paris' avontuur verheerlijkt :

μάκαρες οἳ μετρίασ' θεοῦ
μετά τε σωφροσύνας μετέ-
σχον λέκτρων Ἀφροδίτας
γαλανεία χρησάμενοι
μανιάδων οἴστρων.

Γαλήνη is verwant met *γέλαω*, waarvan de oorspronkelijke betekenis „glanzen” nog blijkt uit Hom. II. T 362 sq. :

αἴγλη δ' οὐρανὸν ἴκε, γέλασσε δὲ πᾶσα περὶ χθῶν
χαλκοῦ ὑπὸ στεροπῆσ'

zoodat de nauwkeurige interpretatie niet „kalme zee”, „stillness of the sea” (Liddell-Scott), maar „glans”, i.c. „glanzend zeevlak” schijnt te zijn. Tot de maritieme beeldspraak behoort echter niet Eur. fragm. 332, vs. 7 :

ἔσ ταῦτόν ἦκειν φημὶ ταῖσ βροτῶν τύχαισ
τόνδ' ὄν καλοῦσιν αἰθέρ', ᾗ τὰδ' ἔστι δῆ.
οὔτοσ θέρουσ τε λαμπρὸν ἐκλάμπει σέλασ,
χειμῶνά τ' αὔξει συντιθεῖσ πυκνὸν νέφοσ,
5 θάλλειν τε καὶ μῆ, ζῆν τε καὶ φθίνειν ποιεῖ
οὔτω δὲ θνητῶν σπέρμα τῶν μὲν εὐτυχεῖ
λαμπροῦ γαλήνη, τῶν δὲ συννέφει πάλιν.

Immers dat *γαλήνη* in dit Danaë-fragment „stralende hemel” moet beteekenen, geeft de geheele passage — een vergelijking van het menschelijk lot met de afwisselingen in de *atmosfeer* — duidelijk te kennen.

Hec. 1160 sqq. beschrijft Polymestor den onverhoedschen aanval der Trojaansche vrouwen op hem en zijn kinderen „na woorden die zoo heel vriendelijk waren” :

καὶ τ' ἐκ γαληνῶν — πῶσ δοκεῖσ ; — προσφθεγμάτων
εὐθὺσ λαβοῦσαι φάσγαν' ἐκ πέπλων ποθὲν
κεντοῦσι παῖδασ, αἶ δὲ πολεμίωσ δίκην
ξυναρπάσασαι τὰσ ἐμὰσ εἶχον χέρασ.

Iphigenia herinnert zich haar vroegere vriendelijkheid en medelijden jegens de vreemdelingen die in Thoas' macht geraakten, Iph. Taur. 344 sq. :

ὃ καρδία τάλαινα, πρὶν μὲν εἰς ξένου
γαληνὸς ἦσθα καὶ φιλοικτίρμων ἀεί.

Or. 279 komt Orestes na zijn aanval van waanzin weer tot zichzelf met de woorden :

ἐκ κυμάτων γὰρ αὐθις αὖ γαλήν' ὄρω.

Sannyrio's spotternij, cf. Kock, C.A.F. I bl. 794 fr. 8, heeft dit vers onsterfelijk gemaakt :

τί οὔν γενόμενος εἰς ὄπην ἐνδύσομαι ;
ζητητέον. φέρε' εἰ γενοίμην γαλήν'
ἀλλ' Ἡγέλοχος εὐθύς με μηνύσειεν ἄν
ὁ τραγικὸς ἀνακράγοι τ' ἄν εἰσιδὼν μέγα
5 ἐκ κυμάτων γὰρ αὐθις αὖ γαλήν' ὄρω.

De metrische fout van vs. 2 wordt in de edities opgeheven door in plaats van γαλήν te lezen μυγαλήν, hetgeen Kock ad locum als volgt verdedigt : „μυγαλήν prorsus necessarium : felis enim neque in foramina fugit neque terretur ab homine ; nitedula vero felis appropinquantis nuntio territa rimam quaerit”. Bij Iuppiter's poging om Danaë te naderen is echter geen plaats voor de gedachte aan een of ander vreesachtig dier, terwijl daarentegen de idee van den zich door zijn slankheid gemakkelijk toegang verschaffenden wezel volkomen op haar plaats is. De handhaving van γαλήν door Van Herwerden, Analecta Critica, Utrecht 1868 bl. 40 dunkt mij derhalve onomstootelijk ; zijn reconstructie van het vers luidt :

φέρε' εἰ γενοίμην, ἄνδρες, ἐξαίφνης γαλήν.

Men zou ook kunnen lezen :

ζητητέον. φέρε' εἰ γενοίμην νῦν γαλήν'

met dien verstande, dat Iuppiter in het voorafgaande zijn ge-

daanteverwisselingen bij vroegere avonturen gememoreerd zal hebben.

Het koor schildert Troad. 835 sqq. de schrijnende tegenstelling tusschen Ganymedes' vredig verblijf op den Olympus en den ondergang van zijn vaderstad :

σὺ δὲ πρόσωπα νεα -
ρὰ χάρισι παρὰ Διὸς θρόνοισ
καλλιγάλανα τρέφεις· Πριάμοιο δὲ γαῖαν
Ἑλλὰς ὄλεσ' αἰχμᾶ.

Tenslotte worde vermeld fragm. 1064, bevattende een waarschuwing tegen het zoeken van verzachting van leed in den wijn :

οὐκ ἔστι λύπησ ἄλλο φάρμακον βροτοῖσ
ὡσ ἀνδρὸσ ἐσθλοῦ καὶ φίλου παραίνεουσ
ὅσισ δὲ ταύτη τῇ νόσῳ ξυνὼν ἀνήρ
μέθῃ ταράσσει καὶ γαληνίζει φρένα,
5 παραυτὰ δ' ἡσθεῖσ ὕστερον στένει διπλᾶ.

In vs. 4 moet ταράσσει onjuist zijn, want zijn beteekenis „in beroering brengen, verontrusten” staat lijnrecht tegenover die van γαληνίζει en ἡσθεῖσ, terwijl toch het tegendeel verwacht wordt ; zie o.a. Hom. Od. ε 291 ἐτάραξε δὲ πόντον, Eur. Troad. 88 ταράξω πέλαγος Αἰγαίασ ἄλῶσ, Eur. Ba. 1321 τίσ σὴν ταράσσει καρδίαν λυπηρὸσ ὦν ; Wakefield emendeerde μαλάσσει, doch uit palaeographisch oogpunt zou misschien de volgende lezing de voorkeur verdienen :

μέθῃ τ' ἀρέσσει καὶ γαληνίζει φρένα,

„bevredigt”, vgl. Hom. Il. I 120 ἀψ ἐθέλω ἀρέσαι δόμεναί τ' ἀπερξέισ' ἄποινα en Hes. Sc. 255 sq. met hetzelfde object als bij Euripides :

αἱ δὲ φρένας εἶτ' ἀρέσαντο
αἵματος ἀνδρομέον, τὸν μὲν ὀπίπασκον ὀπίσσω.

De in deze groep besproken, op de kalme zee betrekking hebbende metaphoren bestaan op zes plaatsen uit adjectiva: Hec. 533, Ba. 391, H. F. 698, Hec. 1160, I. T. 345, Troad. 837, doch het opmerkelijke hierbij is dat het adjectivum in al deze gevallen *praedicatief* is gebruikt. Op plaatsen als Hec. 533 *νήνεμον δ' ἔστις ὄχλον* verleent een dergelijke praedicatieve toepassing aan de metaphoor een zeker relief en verhoogt hierdoor tevens het dramatisch effect.

HOOFDSTUK II

HET SCHIP EN ZIJN ONDERDEELEN

§ 1. Het schip

De wederwaardigheden van het menschelijk leven worden meermalen met die van het schip in verband gebracht. Hec. 1081 sqq. vraagt de door Trojaansche vrouwen blind gemaakte Polymestor zich vertwijfeld af, waar hij zijn eveneens door haar vermoorde kinderen kan vinden :

*ναῦς ὅπως ποντίοις πείμασι, λινόχροον
φᾶρος σέλλων, ἐπὶ τάνδε συθείς
τέκνων ἐμῶν φύλαξ ὀλέθριον κοίταν;*

De wending *ναῦς ὅπως* keert terug in H.F. 1094 sqq. waar Heracles, die tijdens zijn slaap na zijn aanval van waanzin aan een zuil is vastgebonden, bij zijn ontwaken tot bezinning begint te komen :

*ἰδοῦ, τί δεσμοῖς ναῦς ὅπως ὠρμισμένοσ
νεανίαν θώρακα καὶ βραχίονα,
πρὸς ἡμιθραύστῳ λαίνῳ τυκίσματι
ἦμαι, νεκροῖσι γείτονασ θάκονσ ἔχων;*

Een parodie op deze plaats vindt men bij Aristophanes, Thesm. 1105 sq. : *ἔα τίν' ὄχθον τόνδ' ὄρω καὶ παρθένον | θεαῖσ ὁμοίαν, ναῦν ὅπως ὠρμισμένην;* Het meren van het schip komt

nog op twee andere plaatsen in dezelfde tragedie als beeld voor, nl. vs. 201 sqq. waar de voorzichtigheid in den strijd geprezen wordt :

τοῦτο δ' ἐν μάχῃ
σοφὸν μάλιστα, δρωῖντα πολεμίους κακῶς
σφάζειν τὸ σῶμα, μὴ ἔτ' ἄγχι ὄρμισμένον

en vs. 478 sq. over de zorg van Megara voor haar zonen :

ὡς ἀνημμένοι κάλωσ
πρηνησίοισι βίον ἔχοι' εὐδαίμονα.

Ook Or. 706 sq. wordt het voorzichtig beleid boven het onstuimig geweld gesteld :

καὶ ναῦς γὰρ ἐνταθεῖσα πρὸς βίαν πόδι
ἔβαφεν, ἔστη δ' αὐθις, ἦν χαλᾷ πόδα.

Rhes. 245 sqq. constateert het koor de zeldzaamheid van goede elementen als Dolon op het schip van staat (vgl. bl. 5 sq.), wanneer dit op de deining der zee ligt te stampen :

ἦ σπανία τισ
τῶν ἀγαθῶν, ὅταν ἦ
δυσάλισ ἐν πελάγει
καὶ σαλεύῃ
πόλις.

Op twee plaatsen in den Cyclops dient σκάφος ter zinspeling op het menschelijk lichaam, nl. vs. 361 sq. :

Μή μοι μὴ προσδίδου
μόνος μόνῳ γέμιζε πορθμίδος σκάφος,

en vs. 505 sq. :

σκάφος δίκας ὡς γεμισθεῖο
ποτὶ σέλιμα γαστροῦ ἄκρασ.

Hyps. fragm. 63 v. A. bl. 64 sq. mag uit het nog leesbare ὡσπερὲι νεὸς in vs. 6 worden afgeleid dat Hypsipyle haar lot met dat van een in nood verkeerend schip vergelijkt (zie de tekstaanvullingen van v. Arnim en v. Wilamowitz). Met dezelfde strekking verschijnt Hipp. 767 de op Phaedra doelende meta-phoor van het schip welks ruim onder water staat :

χαλεπῆ δ' ἐπέραντος οὔσα συμφορῆ.

Degenen, die aldus in nood en gevaar verkeerren, kunnen door anderen a.h.w. op sleeptouw genomen worden, zie Andr. 199 sq. waar Andromache de absurditeit aantoont van 'de beschuldiging als zou zij Hermione van Neoptolemus' zijde willen verdringen :

πότερον ἴν' αὐτῇ παῖδας ἀντὶ σοῦ τέκω
δοῦλους ἔμαντῆ ἢ ἀθλίαν ἐφορκίδα;

H.F. 631 sq. over Heracles' redding van zijn kinderen :

ἄξω λαβῶν γε τοῦσδ' ἐφορκίδασ χερσῶν,
ναῦσ δ' ὡσ ἐφέλλω.

en H.F. 1424 waar Heracles zich onder Theseus' hoede en geleide stelt :

Θησεῖ πανόλεισ ἐφόμεσθ' ἐφορκίδεσ.

In andere gevallen wordt het streven naar lotsverbetering aangeduid door het veranderen van ligplaats, zooals dit tot uiting komt in de klacht van Medea vs. 257 sq. :

οὐ μητέρ', οὐκ ἀδελφόν, οὐχὶ συγγενῆ
μεθορμίσασθαι τῆσδ' ἔχουσα συμφορᾶσ,

welke klacht door het uit Corinthische vrouwen bestaande koor
wordt overgenomen, vs. 441 sqq. :

σοὶ δ' οὔτε πατρὸς δόμοι,
δύστανε, μεθορμίσασθαι
μόχθων πάρα, τῶν τε λέκτρων
ἄλλα βασιλεία κρείσσων
δόμοισιν ἐπέστα.

Men heeft in dergelijk verband Alc. 796 sqq. :

καὶ σάφ' οἶδ' ὀθιόνεκα
τοῦ νῦν σκυθροποῦ καὶ ξυνεσιῶτος φρενῶν
μεθορμιεῖ σε πίτυλος ἔμπεσὼν σκύφου.

Met deze woorden tracht Heracles den bedroefden dienaar
van Admetus te bewegen om in het drinkgelag verstrooiing te
zoeken.

Het in deze laatste passages gebruikte verbium *μεθορμίζειν*
heeft Ba. 930 sq. de meer algemeene beteekenis van „verplaatsen,
verschuiven” :

ἐνθὸν προσείων αὐτὸν ἀνασειῶν τ' ἐγὼ
καὶ βακχιάζων ἔξ ἔδρασ μεθώρμισα.

Αὐτὸν nl. τὸν πλόκαμον.

In samenhang hiermede komt ook eenmaal *ἐξορμίζειν* „in zee
brengen” voor, om een voortbeweging aan te duiden : Phoen.
845 sqq. bemoedigt Creon den vermoeiden Tiresias met de
woorden :

θάροσει πέλασ γάρ, Τειρεσία, φίλοισι σοῖσ
 ἔξώρμισαι σὸν πόδα λαβοῦ δ' αὐτοῦ, τέκνον
 ὡσ πᾶσ' ἀπήρη πούσ τε προεσβότου φιλεῖ
 χειρὸσ θυραίας ἀναμένειν κουφίσματα.

Vs. 847 *σιᾶσ' ἀπήρη* Munro, *σιᾶσ ἔτ' ἀπήρη* Hermann, waarbij Nauck aantee kent: „videtur aliud quid latere”. Dat hierbij inderdaad sprake is van tekstcorruptie, mag men veilig aannemen¹⁸⁾, al tracht de scholiast de volgende verklaring te geven: *ὡσ πᾶσ' ἀπήρη*: ** *καὶ οἱ γεγηρακότεσ, φησίν, ὑπὸ ξένης χειραγωγεῖσθαι ὀφείλουσιν. ἦτοι ἐν τῷ μὴ δύνασθαι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἄνευ ζῳων τρέχειν ἢ, ὅπερ βέλτιον καὶ ἀκόλουθον, ἐν τῷ τὰ ὑπελευγμένα ζῳα ἄνευ τοῦ ἡμοχοῦντισ μὴ δύνασθαι τρέχειν, ἵνα καὶ αὐτὴν τὴν ζεῦξιν ἀπήρασ λέγη. θυραίας δὲ ἀλλοτριίας ὡσ πρὸσ τὰ ἔλκοντα ζῳα, μὴ κοινωνούσησ τοῦ ἐλκυσμοῦ. εἰὰν δὲ ἐπὶ τῆσ ἀμάξεσ μόνον, ἀπλούστερον, τῆσ ἀλλοτριίας τῶν ζῳων.*

Deze interpretaties, waaruit den lezer de keuze gelaten wordt, zijn echter geen van beide bevredigend. De eerste kan niet juist zijn, omdat men daardoor per slot van rekening tot de onmogelijke combinatie *χειρὸσ τῶν ζῳων* zou komen.

Ook de tweede verklaring houdt geen steek: het gaat in onzen tekst niet om de gedachte aan mensen en leiden als door een *ἡνίοχος*, maar om de idee van fysieke zwakheid en vermoeidheid, die om ondersteuning (*κουφίσματα*) vragen, vgl. de onmiddellijk voorafgaande passage vs. 841 sqq. waar Tiresias zegt:

*τέκνον Μενοικεῦ, παῖ Κρόντοσ, εἰπέ μοι
 πόση τισ ἢ ἴλιπιποσ ἄστεωσ ὁδοσ
 πρὸσ πατέρα τὸν σὸν ὡσ ἐμὸν κάμνει γόνυ,
 πυκνήν δὲ βαίνων ἦλουσιν μόλισ περῶ.*

Laatstgenoemde idee nu komt volkomen tot haar recht indien men leest:

ὡς παῖς ἀδηγῆς πούσ τε πρεσβύτου φιλεῖ
χειρὸς θυραίας ἀναμένειν κουφίσματα.

Aldus ontstaat het bekende beeld van de kinderlijke hulpbehoevendheid (ἀδηγῆς „ignorant, inexperienced”, Liddell-Scott), zie Hom. passim *νήπια τέκνα*, Aesch. Eum. 38 *δείσασα γὰρ γραῦς ἀντίπαις, οὐδὲν μὲν οὖν* (omzetting volgens Van Herwerden). Het ontstaan van de foutieve lezing *πᾶσ' ἀπήγη* is hierdoor te verklaren, dat de termen *πᾶσ* en *παῖσ* in de handschriften meermalen met elkaar verwisseld worden ¹⁹⁾, terwijl het woord *ἀπήγη* hier wel zal zijn ingeslopen onder invloed van *πᾶσ, πούσ, πρεσβύτου*.

Op te merken valt nog dat schol. vs. 848 de uitdrukking *κουφίσματα* „ondersteuning” minder juist weergeeft met *ὀδηγήματα*, een term die door Liddell-Scott, Pape, Passow, Stephanus over het hoofd gezien is.

Tot besluit van dit gedeelte moge worden geciteerd Troad. 538 sqq. :

κλωστοῦ δ' ἀμφιβόλοισ λίνοιο, ναὸς ὡσεὶ
σκάφος κελαινόν, εἰς ἔδρανα
λάνα δάπεδά τε φόνια πατρι-
δι Παλλάδος θέσαν θεᾶσ,

de Trojanen trekken het houten paard binnen hun stad evenals een schip op het strand.

§ 2 Onderdeelen

Terwijl het schip in negentien gevallen voor aanwending tot beeldspraak in aanmerking kwam, treden de onderdeelen van het schip vanuit dit oogpunt in mindere frequentie, nl. slechts negen maal, op den voorgrond. Or. 795 vraagt Orestes, die zich vergelijkt met een schip waarvan het roer is weggeslagen, Pylades om steun en geleide :

ἔρπε νυν οἶαξ ποδός μοι.

Samen strijden deze beide vrienden tegen een overmacht, terwijl de punten van hun wapenen evenals de voorstevens van oorlogsschepen tegen den vijand gericht zijn, El. 846 :

ἔστησαν ἀντίπρωρα σείοντες βέλη.

Wanneer Orestes en Pylades met Iphigenia de vlucht genomen hebben, komt een bode dit melden aan koning Thoas, die de ontstellende tijding als een „scheepslading” vol onheil zal ontvangen, I.T. 1306 :

πάρειμι καινῶν φόρον ἀγγέλλων κακῶν.

Fragm. 90 (vs. 2 invoeging van σ' volgens Grotius) wordt met *εὐτυχῆσ τοῖχος* de machthebbende partij bedoeld :

*οὐ γάρ ποτ' εἶων Σθένελον εἰς τὸν εὐτυχῆ
χωροῦντα τοῖχον τῆσ δίκησ σ' ἀποστερεῖν.*

Men heeft hierin een zinspeling te zien op *τοῖχος* in de beteekenis van scheepswand, zooals o.a. te vinden is bij Homerus, Od. μ 420 *αὐτὰρ ἐγὼ διὰ νηὸσ ἐφοίτων, ὄφρ' ἀπὸ τοίχουσ | λῦσε κλύδων τροπίουσ* en Eur. Hel. 1573 sq. *ἄλλοι δὲ τοίχουσ δεξιούσ λαιούσ τ' ἴσοι | ἀνὴρ παρ' ἀνδρ' ἔζονθ'*. Overdrachtelijk wordt deze term ook toegepast door Aristophanes, Ran. 536 sq. *μετακλίνδειν αὐτὸν ἀεὶ | πρὸσ τὸν εὖ πράττοντα τοῖχον* „ad navis latus a fluctibus tutum” (Van Leeuwen); de scholiast verklaart hierbij: *τὴν μεταφορὰν εἶπεν ὡσ ἐπὶ τοῦ ἐπιβάτου ὅταν γὰρ ταραχθῆ ἡ θάλασσα καὶ κινδυνεύῃ τὸ πλοῖον, ὁ ἐπιβάτης σωφρονῶν τὸν μὲν ἕτερον τοῖχον ἐᾷ, εἰσ δὲ τὸν ἕτερον μετακλίνδει ἑαυτόν*. Bovendien komt de beeldspraak voor bij Plutarchus, Mor. 20 C *οὐ γὰρ ἀποκλίνειν ἅπαντασ εἰσ τὸν αὐτὸν τοῖχον, ἀλλὰ γίγνεσθαι τινα τοῦ βλάπτοντοσ ἀνθολκήν*, hetgeen gezegd wordt van de Atheners, die zich uit hun moeilijkheden redden. Een ellips van *τοῖχον* is volgens Van Leeuwen

aan te nemen Ar. Vesp. 1318 *κομφοδολοιχῶν περὶ τὸν εὖ πρότιοντ' αἰέ.*

Naar alle waarschijnlijkheid moet men derhalve met Porson Or. 895 sq., waar het opportunisme van mannen als Talthybius gehegeld wordt, in denzelfden zin verstaan :

*τὸ γὰρ γένος τοιοῦτον' ἐπὶ τὸν εὐτυχῆ
πηδῶσ' αἰέ κήρυκεσ'*

Io 595 sqq. is de oorspronkelijke beteekenis van *ζυγόν* „roei-bank” overgegaan in die van „rang, positie” :

*ἦν δ' ἔσ τὸ πρῶτον πόλεος ὀρμηθεὶς ζυγόν
ζητῶ τις εἶναι, τῶν μὲν ἀδυνάτων ὑπο
μνησόμεσθα· λυπερὰ γὰρ τὰ κρείσσονα.*

Dezelfde metaphoor heeft Euripides in Phoen. 74 sq. toegepast op het koningschap van Thebe, waarvan Eteocles na het verstrijken van den met Polynices overeengekomen jaartermijn weigert afstand te doen :

*ἐπεὶ δ' ἐπὶ ζυγοῖσ
καθέζετ' ἀρχῆσ, οὐ μεδίσταται θρόνον.*

Aan de lezing van cod. L *ζυγῶ* in plaats van *ζυγοῖσ* zal m.i. de voorkeur gegeven moeten worden, daar de uitdrukking, evenals in het zooeven geciteerde Io 595, op één bepaalde — en wel de allerhoogste — positie doelt. Zelfs Aesch. Agam. 1617 sq. heeft den singularis, niettegenstaande het subject in den pluralis staat :

*σὺ τὰντα φωνεῖσ νεοτέρω προσήμενοσ
κῶπη, κρατούντων τῶν ἐπὶ ζυγῶ δορός ;*

Op de vier plaatsen, die ter afsluiting van dit hoofdstuk besproken worden, dient het anker om een persoon aan te duiden

op wien men al zijn hoop en vertrouwen heeft gesteld; ook onze taal kent deze beeldspraak in het woord „plechtanker”. Fragm. 858 beschrijft iemand een vrouw aan wie hij zeer veel te danken heeft, als volgt:

ἀλλ' ἦδε μ' ἐξέσωσεν, ἦδε μοι τροφόσ,
μήτηρ, ἀδελφή, δμωίς, ἄγκυρα, στέγη.

Fragm. Phaeth. v. Arnim bl. 72 vs. 86 sq. betoogt Merops de wenschelijkheid dat zijn zoon Phaethon ter wille van de voortzetting zijner dynastie in het huwelijk treedt:

ναῦν τοι μί' ἄγκυρ' οὐδαμῶσ σφζειν φιλεῖ
ὡσ τρεῖσ ἀφέντι

Cf. Herond. Mim. I 41 sq. νηῦσ μιῆσ ἐπ' ἀγκύρησ οὐκ ἀσφαλῆσ ὀρμεῦσα en Plut. Sol. XIX οἰόμενος ἐπὶ δυοῖ βουλαῖσ ὥσπερ ἀγκύραισ ὀρμοῦσαν ἦπτον ἐν σάλω τὴν πόλιν ἔσεσθαι (het schip van staat, zie bl. 5 sq.). Uit deze en de beide nog te citeeren passages bij Euripides blijkt ten overvloede dat het schip reeds in de oudheid over meer dan één anker beschikte, vgl. A. Köster, Das Antike Seewesen, Berlin 1923 bl. 182 sqq., waar tevens een deskundige verhandeling te vinden is over de eigenschappen van het goed uitgebalanceerde anker, dat ondanks zijn eenvoudige constructie als een geniale uitvinding moet worden beschouwd.

Hel. 277 sqq. klaagt Helena in de meening dat Menelaus stellig omgekomen is:

ἄγκυρα δ' ἣ μου τὰσ τύχασ ὄχει μόνη,
πόσιν ποθ' ἦξεν καί μ' ἀπαλλάξεν κακῶν —
οὗτοσ τέθνηκεν, οὗτοσ οὐκέτ' ἔσσι δή.

Het verbum *ἄχειν* in vs. 277 kan een maritieme uitdrukking zijn, die een functie van de *ἄγκυρα* te kennen geeft, cf. *ἔχειν* „vasthouden” en Hesych. *ἄχεια πόνια ἢ ἄγκυρα. παρὰ τὸ ἄχειν ἐν τῷ*

πόντω τὰς ναῦς, waar M. Schmidt's conjectuur *ὀχεῖσθαι* op grond van dit vers overbodig mag heeten ²⁰).

De vierde en laatste toepassing van *ἄγκυρα* als „plechtanker” is te vinden Hec. 79 sqq., een bede van Hecuba voor het behoud van Polydorus, daar zij door een hem betreffend droomgezicht hevig verontrust is:

ὦ χθόνιοι θεοί, σώσατε παῖδ' ἐμόν,
 ὅς μόνος οἴκων ἄγκυρ' ἔτ' ἐμῶν
 τὴν χιονώδη Θρήκην κατέχει
 ξείνου πατρῖου φυλακαῖσιν.

De aangehaalde plaatsen doen ons zien, dat het beeld der *ἄγκυρα* bij Euripides, door zijn betrekking op *personen*, eenigszins anders gericht is dan N. T. Hebr. VI 18 sq., aangezien daar sprake is van het anker der *hoop*: κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος ἦν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν.

HOOFDSTUK III

HET LEVEN AAN BOORD

Verscheidene aspecten van het leven aan boord heeft Euripides in zijn rijke beeldspraak aangeroerd. In de talrijke zorgen der bemanningen voor en door hun schepen vond hij een uitgestrekt terrein van inspiratie. Zijn belangstelling op dit gebied was blijkbaar zoo intens, dat verreweg het grootste deel zijner maritieme beelden hieraan werd ontleend.

§ 1 Het laden en verschepen

Wanneer Iphigenia aan Orestes het voorstel doet dat hij zich in veiligheid zal stellen, terwijl Pylades zijn leven zal moeten geven, wijst hij dit van de hand met de opmerking dat hijzelf verantwoordelijk is voor hun beider rampspoed, dien hij „als lading in zijn schip vervoert”, I.T. 599:

ὁ ναυστολῶν γὰρ εἰμὲ ἐγὼ τὰς συμφοράς.

Mel. Desm. fragm. 6 vs. 9 v. A. bl. 33 verkondigt den lof der zorgzame huisvrouwen die het oog op alles houden, evenals schepelingen waken over hetgeen zij aan boord genomen hebben:

*νέμουσι δ' οἴκουσ καὶ τὰ ναυστολούμενα
ἔσω δόμων σφύζουσιν.*

Fragm. 406, vs. 8^{sq.} wordt het aangaan van een huwelijk oneerbiedig met het innemen van ballast vergeleken:

οὐ γὰρ τῶν τρόπων πειρώμενοι
 νύμφας ἐς οἶκος ἐρματίζονται βροτοί.

Deze metaphoor treft men eveneens fragm. 946 aan, toegepast op den vader die het zijn kinderen en daarmede zichzelf lastig maakt :

ὅστις πατὴρ πρὸς παῖδας ἐκβαίνει πικρόσ,
 τὸ γῆρας οὗτος ἐρματίζεται βαρύ.

Het verschepen, *πορθμεύειν*, wordt achtmaal in den zin van „brengeu”, „bewegen” en dgl. overdrachtelijk aangewend; de helft van het aantal gevallen komt in de Iphigenia Taurica voor. Io 1597 sqq. legt Athene aan Creüsa uit, welk een zorg Apollo voor haar kind gekoesterd heeft :

ἐπεὶ δ' εἵκητες τόνδε παῖδα κἀπέθου
 ἐν σπαργάνοισιν, ἀρπάσαντ' ἐς ἀγκάλας
 Ἐρμῆν κελεύει δεῦρο πορθμεῦσαι βρέφος,
 ἔθρεψέ τ' οὐδ' εἴασεν ἐκπνεῦσαι βίον.

Iph. Taur. 369 sqq. klaagt Iphigenia dat Agamemnon haar een huwelijk met Achilles voorgespiegeld heeft om haar ten offer te kunnen brengen aan Artemis :

Ἄιδης Ἀχιλλεύου ἦν ἄρ', οὐχ ὁ Πηλέως,
 ὃν μοι προσείπασ πόσιν, ἐν ἀρμάτων ὄχοισι
 ἐς αἵματηρὸν γάμον ἐπόρθμευσας δόλω.

Dezelfde elliptische constructie heeft Or. 1031 sq., waar Orestes, die den dood moedig onder de oogeu wil zien, Electra vermaant hem niet weekhartig te maken :

μὴ πρὸς θεῶν μοι περιβάλλῃσ ἀνανδρίαν,
 ἐς δάκρυα πορθμεύουσ' ὑπομνήσει κακῶν.

Dit citaat bewijst dat de door M. Platnauer, Eur. Iph. in Tauris, Oxford 1938 bl. 91 aanbevolen emendatie van Nauck in Iph. Taur. 370: *ἐν ἀρμάτων μ' ὄχουσι* niet strikt noodzakelijk is.

Troad. 568 sq. maakt het koor Hecuba opmerkzaam op Andromache, die gevangelijk wordt weggevoerd :

*Ἐκάβη, λένσσεισ τήνδ' Ἀνδρομάχην
ξενικοῖσ ἐπ' ὄχουσι πορθμεομένην ;*

I.T. 266 beschrijft het terugsluipen van den herder, nadat hij de zich verschuilende Orestes en Pylades ontdekt heeft :

ἄκροισι δακτύλοισι πορθμεύων ἔχουσι.

In aansluiting hierbij worde vermeld de tot Orestes gerichte vraag van Iphigenia, met welk doel hij in Taurië gekomen is, I.T. 936 :

τί γάρ ποί' ἐσ γῆν τήνδ' ἐπόρθμευσασ πόδα ;

Wanneer koning Thoas zich gereed maakt om de achtervolging van Iphigenia, Orestes en Pylades in te zetten, hoort hij zich I.T. 1435 door Pallas Athene toevoegen :

*ποῖ ποῖ διωγμὸν τόνδε πορθμεύεις, ἄναξ
Θόασ ;*

§ 2 Het roeien

Het roeien, dat in de beeldspraak betreffende het leven aan boord een domineerende rol speelt, wordt door den dichter in groote variatie te berde gebracht ²¹). Onder de uitdrukkingen van „varen” — zie ook § 3 — is het derhalve een aparte bespreking ten volle waard. Het verbum *ἐρέσσειν* wijst in Euripides' werken zonder uitzondering op een roeiende of zwaaiende beweging van bepaalde lichaamsdeelen, zulks in tegenstelling tot

het meer gedurfde gebruik in de poëzie van Sophocles : zie Ant. 158 *τίνα δὴ μῆτιν ἐρέσσω*; en Ai. 251 *τοίας ἐρέσσουσιν ἀπειλὰς δικρατεῖσ' Ἀτρεΐδαι*.

I.T. 288 sq. beschrijft Orestes de Furie die hij meent te bespeuren aldus :

*ἦ δ' ἐκ χιτῶνων πῦρ πνέουσα καὶ φόνον
περοῖσ' ἐρέσσει.*

Eveneens met betrekking tot den wiekslag vindt men Io 161 sq. :

*ὄδε πρὸς θνυμέλασ' ἄλλοσ' ἐρέσσει
κύκνοσ.*

Cf. Ov. Met. VIII 228 *remigioque carens non ullas percipit auras* (Icarus).

I.A. 139 beveelt Agamemnon zijn koerier zich te haasten :

ἀλλ' ἴθ' ἐρέσσωσ' σὸν πόδα,

terwijl Tr. 1256 sqq. het koor van Trojaansche vrouwen bespeurt dat Troje dreigt in brand te worden gestoken :

*τίνας Ἰλιάσιν ταῖσδ' ἐν κορυφαῖσ'
λεύσσω φλογέασ' δαλοῖσι χέρας
διερέσσοντασ ;*

Bij deze groep behoort ook Hipp. 1219 sqq., een door den bode gegeven beschrijving van Hippolytus' laatsten rit :

*καὶ δεσπότησ μὲν ἵππικοῖσιν ἤθεσιν
πολὺσ ξυνοικῶν ἤρπασ' ἠγίασ χεροῖν,
ἔλκει δὲ, κόπην ὥσπερ ναυβάτησ ἀνήρ,*

waarbij terloops zij opgemerkt dat achter *ἔλκει δὲ* een interpunctie gewenscht is.

Wanneer Cycl. 460 sqq. Odysseus zijn plan bekend maakt om Polyphemus het oog uit te boren, vergelijkt hij zich met een scheepstimmerman die de boor hanteert in regelmatigigen cadans, als bij het roeien :

460 *ναπηγίαν δ' ὥσει τισ ἀρμόζων ἀνήρ
διπλοῖν χαλαροῖν τρύπανον κωπηλατεῖ,
οὔτω κωκλώσω δαλὸν ἐν φασφόρῳ
Κύκλωπος ὄψει καὶ σννανανῶ κόρασ.*

Vergelijkt men vs. 460 met Hom. Od. ε 162 sq. *ἀρμόζεο εὐρεῖαν σχεδίην*, dan gaat men zich afvragen of met *ναπηγία* te dezer plaatse niet „schip” bedoeld kan zijn. Indien een term als *ναυκληγία* bij Euripides — zie Alc. 112 en Hel. 1519 — de nuance „schip” heeft gekregen, mag ditzelfde ten aanzien van *ναπηγία* niet onmogelijk worden geacht.

Or. 530 sq. wordt *ὁμοροθεῖν* „in gelijk tempo roeien” in den zin van „overeenstemmen” gebruikt door Tyndareos, die in de bestraffing door de goden het bewijs ziet van zijn bewering dat Orestes zich aan misdaad heeft schuldig gemaakt :

*ἐν δ' οὖν λόγοισι τοῖς ἐμοῖς ὁμοροθεῖ
μοσῆ γε πρὸς θεῶν καὶ τίνεω μητρὸς δίκασ.*

De letterlijke beteekenis vindt men omschreven schol. Ar. Av. 851 : *ὁμοροθεῖν δὲ κωρίωσ τὸ ἅμα καὶ συμφώνως ἐρέσσειν.*

Het inhouden van de riemen ter aanduiding van ontspanning en rust komt tweemaal in de Phoenissae voor, nl. in de vermaning van Iocaste tot Eteocles om rustiger tegen zijn broeder op te treden, vs. 454 :

σχάσον δὲ δεινὸν ὄμμα καὶ θυμοῦ προάσ

waarbij de scholiast verklaart: ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τῶν ἐρεσσόντων· σχάσαι γὰρ τὸ ἐπισχεῖν τῶν κοπῶν τὴν εἰρεσίαν, en vs. 960 waarin het koor vraagt naar de reden van Creon's zwijgen na Tiresias' raad om zijn zoon voor het behoud van Thebe te offeren:

Κρέον, τί σιγᾶς γῆρην ἄφθογγον σχάσας;

Het achteruit roeien als beeld van een terugtrekkende beweging treft men aan in het bodeverhaal over Neoptolemus, die vanuit een hinderlaag getroffen wordt, maar zich terugtrekt en tweeer stelt, Andr. 1120 sq.

*χωρεῖ δὲ πρύμναν· οὐ γὰρ εἰς καιρὸν τυπεῖς
ἐτύχαν'.*

De gangbare wending voor een dergelijke manoeuvre is πρύμναν κρούεσθαι, wijzende op een langzaam achteruit varen, waarbij echter het schip met den voorsteven op den vijand gericht en aldus tot den aanval gereed blijft. Vgl. E. Lübeck, Das Seewesen der Griechen und Römer, Hamburg 1891 bl. 4.

Συνηρετεῖν beteekent „gunstig gezind zijn” in fragm. 773:

*δεινόν γε, τοῖς πλουτιούσι τοῦτο δ' ἔμφρον,
σκαιῶσιν εἶναι· τί ποτε τοῦδέ γ' αἴτιον;
ἄρ' ὄλβος αὐτοῖς ὅτι τυφλὸς συνηρετεῖ,
τυφλὰς ἔχουσι τὰς φρένας καὶ τῆς τύχης;*

en „zich aanpassen” in fragm. 284, vs. 7 sqq.:

*οὐδ' αὖ πένεσθαι καὶ ξυνηρετεῖν τύχαις
οἷοί τ'· ἔθῃ γὰρ οὐκ ἐθισθέντες καλὰ
σκληρῶς μεταλλάσσουσιν εἰς τὰμήχανα.*

Ἐπηρετεῖν „als roeier dienen” met de algemeene beteekenis van „dienen, helpen, bijstaan, terwille zijn” komt bij Eurip-

pides herhaaldelijk voor. Hoewel oorspronkelijk scheepstermen, hebben woorden als *ὑπηρέτης* reeds bij Aeschylus en Herodotus den overdrachtelijken zin van „dienaar, dienen, dienst”. *ὑπηρέτης* zal dus wel in de zesde eeuw een gangbare uitdrukking voor dienaar zijn geweest, zoodat men hierin geen beeldspraak van den dichter Euripides zelf heeft te zien. Theseus zegt Suppl. 381 sq. tot den hem trouw dienenden heraut :

*τέχνην μὲν αἰεὶ τήνδ' ἔχων ὑπηρετῆς
πόλει τε κἀμοί, διαφόρων κηρύγματα·*

Io betuigt zijn tevredenheid met zijn werkkring als tempeldienaar, Io 638 sq. :

*θεῶν δ' ἐν εὐχαῖσ' ἢ λόγοισιν ἢ βροτῶν,
ὑπηρετῶν χάριουσιν, οὐ γοωμένοις.*

Hector zoekt Rhes. 151 sqq. een verspieder die hem in den dienst voor het vaderland helpen wil, daar hij niet alles persoonlijk kan verrichten :

*τίς ἂν γένοιτο τῆσδε γῆσ' εὐεργέτης ;
τίς φησιν ; οὗτοι πάντ' ἐγὼ δυνήσομαι
πόλει πατρῴᾳ συμμάχοισ' ὅ' ὑπηρετεῖν.*

Oedipus vraagt Antigone hem naar Colonus te geleiden, Phoen. 1708 :

*ἀλλ' εἶα, τρυφῶ τῶδ' ὑπηρέτει πατρί,
ἐπεὶ προθυμῆ τῆσδε κοινοῦσθαι φυγῆσ.*

El. 649 oppert Electra tegenover Orestes het plan om zich van een bode te bedienen teneinde Clytaemnestra in de val te lokken :

ὑπηρετείτω μὲν δυοῖν ὄντων ὅδε.

Sthen. fragm. 5 vs. 19 sq. in de lezing van Von Arnim, bl. 44 dringt de voedster van Stheneboea er bij Bellerophon op aan, haar meesteres niet af te wijzen :

τί ταῦτ' ἀναίμη; τλήθι δεσποίνης ἐμῆς
ἔρωτι δεινῶ φιλοφρόνως ὑπηρετεῖν.

Een hiermede overeenkomstige plaats is Ba. 221 sqq. waar Pentheus de geruchten die hem omtrent de buitensporigheden der Bacchanten ter oore zijn gekomen, weergeeft :

πλήρεις δὲ θιάσοισ ἐν μέσοισιν ἑστάναι
κρατῆρας, ἄλλην δ' ἄλλοσ' εἰς ἐρημίαν
πιώσσουσαν ἐνναῖσ ἀρσένων ὑπηρετεῖν.

Iason beantwoordt Medea's verwijt, dat hij haar niet ingewijd heeft in zijn nieuwe huwelijksplannen, met zijn twijfel aan haar geneigdheid tot medewerking uit te spreken, Med. 588 sqq. :

καλῶσ γ' ἄν, οἶμαι, τῶδ' ὑπηρετεῖσ λόγῳ,
εἴ σοι γάμον κατεῖπον, ἦτισ οὐδὲ νῦν
τολμᾶσ μεθεῖναι καρδίας μέγαν χόλον.

Fragm. 221 wordt het al te verstandelijke leven afgekeurd :

πολλοὶ δὲ θνητῶν τοῦτο πάσχουσιν κακόν·
γνώμη φρονοῦντες οὐ θέλουσ' ὑπηρετεῖν
ψυχῇ.

Met het doel om zich op Polymestor te wreken doet Hecuba een beroep op Agamemnon's rechtsgevoel, Hec. 844 sq. :

ἔσθλοῦ γὰρ ἀνδρὸσ τῇ δίκῃ θ' ὑπηρετεῖν
καὶ τοὺσ κακοὺσ δρᾶν πανταχοῦ κακῶσ ἀεί.

In bijna even groote frequentie als *ὑπηρετέιν* komt het substantivum *ὑπηρέτης* „onder-roeier” zelf voor, wanneer een dienaar of helper bedoeld wordt. Hec. 503 stelt de heraut (vgl. bl. 44 over Suppl. 381 sq.) Talthybius zich aan Hecuba voor als staande in dienst van het Grieksche leger :

Ταλθύβιος ἦκω Δαναϊδῶν ὑπηρέτης.

Cassandra kenschetst de herauten Tr. 426 als volgt :

οἱ περὶ τυράννου καὶ πόλεις ὑπηρέται.

Fragm. 1117 vs. 47 sq. verzekert Hermes als bode van Zeus dat een verstandig dienaar steeds zijn plicht zal doen :

*ὑπηρέτην γὰρ ὄντα τὰπεσταλμένα
πράσσειν προθύμως, ὅστις ἂν γ' ἧ νονεχής.*

Door Hippolytus' dood verliest Artemis een trouwen dienstknecht, gelijk hij haar mededeelt Hipp. 1397 :

οὐκ ἔστι σοι κυναγὸς οὐδ' ὑπηρέτης.

Na zijn wraakneming op Aegisthus geeft Orestes den goden de hoogste eer, El. 890 sqq. :

*θεοὺς μὲν ἠγοῦ πρόωτον, Ἥλεκτρα, τύχησ
ἀρχηγέτας τῆσδ', εἶτα καὶ μ' ἐπαίνεσον
τὸν τῶν θεῶν τε τῆσ τύχησ θ' ὑπηρέτην.*

Eveneens in de Electra kiest Orestes zijn vriend tot helper bij het slachten van het offerdier, vs. 821 :

Πυλάδην μὲν εἶλετ' ἐν πόνοισ ὑπηρέτην.

H.F. 1398 dringt Theseus er bij Heracles op aan, zijn wee-

klagen te staken en bij zijn vriend ondersteuning te zoeken :

παῦσαι· δίδου δὲ χεῖρ' ὑπηρέτη φίλω.

Menelaus stelt Helena, die hem niet herkent en vreest dat hij haar aan Theoclymenus zal uitleveren, gerust met de woorden (Hel. 553) :

οὐ κλώπεις ἔσμεν, οὐχ ὑπηρέται κακῶν.

Het zeldzame femininum *ὑπηρέτις* vindt men I.A. 322 :

τήνδ' ὄρασ' δέλτον, κακίστων γραμμάτων ὑπηρέτων ;

een tot Agamemnon gerichte vraag van Menelaus, die zich van Agamemnon's compromitteerenden brief heeft meester gemaakt.

Hetgeen bl. 40 ten aanzien van *ἐρέσσειν* in verband met roeiende of zwaaiende beweging werd opgemerkt, geldt insgelijks voor *εἰρεσία*. Andromache, door de Grieken weggevoerd, houdt haar zoontje Astyanax aan haar hijgende borst gedrukt, Tr. 570 sq. :

*παρὰ δ' εἰρεσία μαστῶν ἔπεται
φίλος Ἀστυάναξ, Ἐκτροοσ ἴνισ.*

Hyps. fragm. 8 vs. 8 sq. v. A. bl. 56 (vs. 8 volgens lezing van Bury en Murray) nemen Polynices en Tydeus de wapenen tegen elkander op :

*σιδάρον τ' εἰρεσία
σφαγὰν ἔτευχον.*

Gelijke metaphorische ontwikkeling als bij *εἰρεσία* valt waar te nemen bij het vaker voorkomende *πίτυλος* „riemslag”. Mel.

Desm. fragm. pap. Ber. 5514 vs. 11 v. A. bl. 30 doen Theano's broeders met hun gevolg ten tweeden male een aanval op Aeolus en Boeotus ²²):

οἱ δ' εἰς τὸν αὐτὸν πίτυλον ἤπειγ[ον δορός]

Dezelfde verbinding van *πίτυλος* met *δορός* biedt Heracl. 834 sq., een beschrijving van een afgeslagen aanval der Argiven op de Atheners:

*τὰ πρῶτα μὲν νῦν πίτυλος Ἀργείου δορός
ἐρρήξαθ' ἡμᾶς εἴτ' ἐχώρησαν πάλιν.*

Waarbij nog gevoegd kan worden Troad. 817 sqq.:

*δῖος δὲ δυοῖν πτύλοιν τείχη περὶ
Δαρδανίας φονία κατέλυσεν αἰχμά.*

Wederom in de Troades, vs. 1235 sq., is *πίτυλος* de uitdrukking voor het rouwmisbaar over Astyanax:

*ἄρασσ' ἄρασσε κρᾶτα
πτύλοσ διδοῦσα χειρός.*

Even tevoren, vs. 1204 sqq., heeft Hecuba gewaarschuwd voor de vergankelijkheid van het geluk:

*τοῖσ τρόποισ γὰρ αἱ τύχαι,
ἔμπληκτοσ ὡσ ἄνθρωποσ, ἄλλοτ' ἄλλοσε
πηδῶσι, κοῦδεῖσ αὐτὸσ εὐτυχεῖ ποτε.*

Nauck leest in plaats van *τοῖσ τρόποισ*, dat in dezen vorm een overbodigen indruk maakt, *δύστροποι* „onbuigzaam”, doch dit past minder goed in een passage waar de *veranderlijkheid* van het lot vooropstaat. Meer steekhoudend is Grotius' verbetering

ταῖς τροπαῖς. Er bestaat echter nog een andere plaats in de Troades, die door keuze van woorden sterk aan de onderhavige herinnert. Poseidon vraagt nl. vs. 67 de thans weer *tegen* de Grieken optredende godin Athene naar de oorzaak van haar onstandvastigheid :

τί δ' ὧδε πηδᾶσ ἄλλοτ' εἰς ἄλλουσ τροπούουσ;

Gezien de groote overeenkomst, bood dus mogelijk de tekst in vs. 1204 sqq. oorspronkelijk een parallel van *ἄλλοτ' εἰς ἄλλουσ τροπούουσ* :

*τῶν τρόπων γὰρ αἱ τύχαι,
1205 ἔμπληκτος ὡσ ἄνθρωπος, ἄλλοτ' ἄλλουσε
πηδῶσι, κοῦδεις αὐτὸσ εὐτυχεῖ ποτε.*

„Het geluk immers is wispelturig”, cf. schol. 1205 *ἔμπληκτος γὰρ δ εὐμετάβλητος*. Vgl. voor de constructie Soph. Trach. 705 *ὡσὶ οὐκ ἔχω τάλαινα ποῖ γνώμησ πέσω*.

Hipp. 1464 voorspelt het koor dat de burgers van Athene en Troezen in een stroom van tranen uiting zullen geven aan hun verdriet over Hippolytus' dood :

πολλῶν δακρύων ἔσται πίνυλος

I.T. 307 staakt Orestes zijn aanval op de kalveren, die hij tijdens zijn manie voor de Erinyen aanzag :

πίπτει δὲ μανίας πίνυλον δ ξένουσ μεθεῖσ.

Hier moge nog worden herinnerd aan het reeds in ander verband op bl. 31 behandelde Alc. 798 *μεθορμιεῖ σε πίνυλος ἐμπιεσὸν σκόφρου*. In een distichon van Dionysius Chalcus bij Athen. X 443 D krijgt ditzelfde beeld een meer uitgewerkten vorm :

*καὶ τινες οἶνον ἄγοντες ἐν εἰρεσία Διονύσου
συμποσίου ναῦται καὶ κνίκων ἔρέται.*

Sloot het overdrachtelijk gebruik van *πίτυλος* in de zeven voorafgaande gevallen, waar het evenals bij *ἔρεσσειν* en *εἰρεσία* een uiterlijke beweging gold, zich nog dicht bij het oorspronkelijke aan, in de beide navolgende heeft de metaphoor de nuance van „innerlijke bewogenheid, gemoedsaandoening, geestesstoring”. H.F. 816 sq. bekenen de koorleden elkander hun angst bij de plotselinge verschijning van Lyssa :

*ἄρ' εἶς τὸν αὐτὸν πίτυλον ἤκομεν φόβον,
γέροντες, οἶον φάσμι ὑπὲρ δόμων ὄρῳ;*

terwijl vs. 1189 Amphitryo de geestesstoring der manie als oorzaak van Heracles' daden van geweld aanwijst :

μαιωμένῳ πιτύλῳ πλαγχθείς.

§ 3 Het varen in het algemeen

Behalve de hierboven behandelde termen en vergelijkingen, waarin het roeien om speciale aandacht vroeg, laat zich nog een reeks gevallen van anderen aard betreffende het varen onderscheiden, die ter samenvatting met bovenstaanden titel zijn aangeduid. Het voor de hand liggende verbum *πλεῖν* treft men behalve I.T. 675 (zie beneden), tegen verwachting niet meer dan éénmaal aan en wel Troad. 102 sqq. :

*πλεῖ κατὰ πορθμόν, πλεῖ κατὰ δαίμονα,
μηδὲ προϊίστω προῦραν βίτου
πρὸς κῆμα, πλέουσα τύχαισιν,*

als beeld van het varen op de levenszee. Dienovereenkomstig vindt men *ναυστολεῖν* in fragm. 818 :

εἰ μὲν τόδ' ἡμᾶρ πρῶτον ἦν κακούμενον
καὶ μὴ μακρὰν δὴ διὰ πόνων ἐναυστόλουν,
εἰκόσ σφραδάζειν ἦν ἂν ὡς νεόζυγα
πῶλον χαλινὸν ἀρτίως δεδεγμένον
νῦν δ' ἀμβλύσ εἶμι καὶ κατηρυκῶσ κακῶν,

en *ὀχεῖσθαι* in Or. 67 sqq. waar de evenals haar broeder in levensgevaar verkeerende Electra zegt:

βλέπω δὲ πᾶσαν εἰς ὁδόν, πότ' ὄψομαι
Μενέλαον ἦγονθ' ὡσ τά γ' ἄλλ' ἐπ' ἀσθενοῦσ
ῥώμησ ὀχοῦμεθ', ἦν τι μὴ κείνον πάρα

70 σωθῶμεν.

Bij vs. 69 merkt Weil, Orestes, Paris 1913 het volgende op: „*ὄσπησ*, excellente correction de Nauck pour *ῥώμησ*. L'alliance de mots *ἀσθενοῦσ ῥώμησ* est aussi déplacée ici qu'elle est naturelle dans les Hér. vs. 168". Een ander argument tegen *ῥώμησ* ware nog te vinden in de ongewone verbinding *ἐπὶ ῥώμησ ὀχεῖσθαι*. Met het oog op *ὀχοῦμεθα* zou men ook aan een uitgebreider nautisch beeld kunnen denken:

ὡσ τά γ' ἄλλ' ἐπ' ἀσθενοῦσ
κώπησ ὀχοῦμεθ', ἦν τι μὴ κείνον πάρα
σωθῶμεν.

Voor het metaphorisch gebruik van *κώπη* zie Andr. 854 sq. *ἔλιπεσ ἔλιπεσ, ὦ πάτερ, ἐπακτίαν | μονάδ' ἔρημον οὔσαν ἐνάλον κώπασ* en I.T. 140 *ἐλθόντος κλεινῆ σὸν κώπα*.

De beeldspraak „met iemand meevaren” voor „lief en leed met iemand deelen” kan op vier plaatsen bij Euripides worden aangetoond: I.T. 675 wenscht Pylades, die in alles met zijn vriend meegedeeld heeft, ook met hem te sterven:

κοινῇ τε πλεύσας δεῖ με καὶ κοινῇ θαναεῖν,

hierbij herinnerende aan Orestes' eigen woorden, vs. 599 sq.:

ὁ ναυστολῶν γὰρ εἰμ' ἐγὼ τὰς συμφοράς,
οὕτως δὲ συμπλεῖ τῶν ἐμῶν μόχθων χάριν.

Dit verbum *συμπλεῖν* komt nog tweemaal voor: H.F. 1223 sqq. met Theseus' afkeuring van ondankbaarheid en baatzuchtigheid:

χάριν δὲ γηράσκουσαν ἐχθαίρω φίλων,
καὶ τῶν καλῶν μὲν ὅστις ἀπολαύειν θέλει,
συμπλεῖν δὲ τοῖς φίλοισι δυστυχοῦσιν οὐ,

benevens El. 1354 sq.:

οὕτως ἀδικεῖν μηδεὶς θελέτω
μηδ' ἐπιόρκων μέτα συμπλείτω

een waarschuwing der Dioscuren tegen onrecht en trouweloosheid. *Πορθμεύειν* „per schip oversteken” is de term voor „de hemelbaan doorloopen” — vgl. bl. 41 over *ἐρέσσειν* — in den aanvang van den proloog van I.A., waar Agamemnon midden in den nacht zijn ouden dienaar ontbiedt om Clytaemnestra een boodschap te brengen:

ΑΓ. Ὁ πρέσβυ, δόμων τῶνδε πάροιθεν
στεῖχε. ΠΡ. στείχω. τί δὲ καινουργεῖς,
Ἄγαμεμνον ἄναξ; ΑΓ. σπεύσεις; ΠΡ. σπεύδω.
μάλα τοι γῆρας τοῦμόν ἄπνον
καὶ ἐπ' ὀφθαλμοῖς ὄξυ πάρεστιν. 5
ΑΓ. τίς ποτ' ἄρ' ἀστήρ ὅδε πορθμεύεις;

In vs. 3 is *σπεύσεις*; een gissing van Dobree, terwijl Porson, *σπεῦδε* voorstelde. Aangezien echter de codices *πεύθη* hebben,

kan men beter met Kirchhoff *πέυση* lezen. Vgl. Plato, Phaedr. 227 B: *ΦΑΙ. Τίς οὖν δὴ ἦν ἡ διατριβή; ἢ δῆλον ὅτι τῶν λόγων ἑμᾶς Ἀνσίασ εἰστία; ΣΩ. Πεύση*, en Ar. Plut. 39 sq.:

ΚΑ. Τί δῆθ' ὁ Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων;
ΧΡ. Πεύση.

Met bovengenoemde beteekenis vindt men verder ook *πορθ-
μεύεσθαι* in een koorzang van de Andromache, bij Thetis' komst door het luchtruim, vs. 1228 sqq.:

δαίμων ὄδε τίς λευκὴν αἰθέρα
πορθμεύομενος τῶν ἵπποβότων
Φθίασ πεδίων ἐπιβαίνει.

Terwille van de volledigheid worde nog vermeld dat Or. 1068 *καὶ χαῖρ' ἐπ' ἔργον δ', ὡς ὄρασ, πορεύομαι* de mogelijkheid bestaat dat cod. B de lezing *πορθμεύομαι* gaf, zie de editie van G. Murray, Oxford 1913, vol. III ad locum. Terwijl in het op bl. 50 sq. geciteerde fragm. 818 *ναυστολεῖν* als intransitief verbum optrad, wordt het Suppl. 473 sq. transitief gebruikt:

κἄν μὲν πίθη μοι, κυμάτων ἄτερ πόλιν
σὴν ναυστολήσεισ'

De beeldspraak waarin de Thebaansche heraut hier zijn tot Theseus gerichte raadgeving kleedt, vindt haar weerga in onze uitdrukking „besturen”. In het verhaal van Hippolytus' paarden, die door een uit zee opkomenden stier verschrikt op hol slaan, wordt de terminologie van het besturen van een schip overgebracht op dat van een wagen, Hipp. 1224 sqq.:

βία φέρουσαι, οὔτε ναυκλήρου χερῶσ
οὔθ' ἵπποδέσμων οὔτε κολλητῶν ὄχων
μεταστρέφουσαι. κεί μὲν ἔσ τὰ μαλθακά

γαίᾳς ἔχων οἴακας εὐθύνοιο δρόμον,
 προουφαίνει' ἔσ τὸ πρόσθεν, ὥστ' ἀνασιρέφειν,
 ταῦρος . . .

Een dergelijke nuance is ontstaan bij *κυβερνήτης* in de beteekenis van bestuurder of heerscher, Suppl 879 sq. :

ἐπεὶ τοι κοῦδὲν αἰτία πόλις
 κακῶς κλύουσα διὰ κυβερνήτην κακόν,

Adrastus rekent der burgerij de fouten van haar bestuurder niet aan.

De vergelijking in Med. 522 sqq. bevat het synoniem *οἰακοσιτρόφος* :

δεῖ μ', ὡς ἔοικε, μὴ κακὸν φῦναι λέγειν,
 ἀλλ' ὥστε ναὸς κεδνὸν οἰακοσιτρόφον
 ἄκροισι λαίφρονσ κρασπέδοισ ὑπεκδρομεῖν
 τὴν σὴν στόμαρον, ᾧ γύναι, γλωσσαλγίαν,

Iason begrijpt den storm van Medea's verontwaardiging voorzichtig, als een goed stuurman, te moeten ontloopen. Behalve op deze plaats en Or. 706 sq. — zie bl. 29 — wordt het zeilen betrekkelijk dikwijls als beeld aangetroffen, nl. in het bevel van Iris aan Lyssa om Heracles tot doodslag te brengen, H. F. 837 :

φόνοιον ἐξίει κάλων,

Med. 278 :

ἐχθροὶ γὰρ ἐξιᾶσι πάντα δὴ κάλων,

Medea klaagt dat haar vijanden „alle zeilen bijzetten” voor haar ondergang; Suppl. 554 sq., behelzende een opmerking van

Theseus, dat alwie wel vaart, door de godheid eer te bewijzen den wind in de zeilen tracht te houden :

ὁ τ' ὀλβίος νιν πνεῦμα δειμαίνων λιπεῖν
ὑψηλὸν αἴρει,

Or. 698 sqq., waar Menelaus aangeeft hoe men de als een storm opkomende woede des volks kan ontgaan door „den schoot te vieren” :

εἰ δ' ἡσύχως τις αὐτὸν ἐντείοντι μὲν
χαλῶν ὑπέικοι καιρὸν ἐδλαβούμενος,
ἴσως ἂν ἐκπνεύσειεν ἦν δ' ἀνῆ πνοάς,
τύχους ἂν αὐτοῦ ῥαδίως ὅσον θέλεισ,

fragm. 364 vs. 18 sqq., een aansporing om zijn vrienden goed te kiezen :

φίλους δὲ τοὺς μὲν μὴ χαλῶντας ἐν λόγοις
κέκτησο· τοὺς δὲ πρὸς χάριν σὺν ἡδονῇ
τῇ σῆι πονηροῦς κληῖθρον εἰργέτω στέγησ,

fragm. 724 vs. 1 sqq., een aanmaning om den goden onderdanig te zijn :

σὺ δ' εἰκ' ἀνάγκη καὶ θεοῖσι μὴ μάχου·
τόλμα δὲ προσβλέπειν με καὶ φρονήματος
χάλα·

in Io's verklaring, om welke reden hij het verblijf te Delphi boven dat in Athene met zijn druk verkeer op straat prefereert, Io 636 sq.:

κεῖνο δ' οὐκ ἀνασχετόν,
εἶπεν ὁδοῦ χαλῶντα τοῖς κακίωσιν,

en in het verzoek van Polyxena aan Odysseus om eenige toegankelijkheid jegens haar moeder te betrachten, Hec. 403:

χάλα τοκεῦσιν εἰκότως θυμουμένοις,

waar de scholiast paraphraseert en expliceert: ὑποχώρει καὶ ἐνδίδου ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ὑποχαλώντων τὸν πόδα πολλοῦ ὄντος ἀνέμου. Bij de door Polyxena tot Hecuba gerichte afscheidsworden vs. 414 ὦ μῆτερ, ὦ τεκοῦσ', ἄπειμι δὴ κάτω luidt het scholion: ἄπειμι κάτω δηλονότι. Daar echter de eerste woorden beide uit den tekst zelf stammen, schijnt bedoeld te zijn ἄπειμι κάτω εἰς Ἄιδου δηλονότι. Cf. Aesch. Pers. 839 ἐγὼ δ' ἄπειμι γῆσ ὑπὸ ζόφον κάτω.

Evenals het schip verlangt ook de staat een rustig bestuur; deze gedachte vormt de kern van fragm. 194:

*ὁ δ' ἤσυχος φίλοις τ' ἀσφαλῆσ φίλος
πόλει τ' ἄριστος. μὴ τὰ κινδυνεύματα
αἰνεῖτ'· ἐγὼ γὰρ οὔτε νατίλον φιλῶ
τολμῶντα λίαν οὔτε προστάτην χθονός.*

Hetzelfde valt omtrent Suppl. 508 sq. te vermelden, ook wat het gebruik van ἤσυχος betreft (vgl. Or. 698, bl. 55):

*σφαλερὸν ἠγεμῶν θρασύσ
νεώσ τε ναύτησ· ἤσυχος καιρῶ σοφός.*

Orelli emendeerde νεώσ τε ναύτησ, waartoe in zooverre aanleiding bestaat, als νεώσ τε ναύτησ een minder fraai en wel niet Euripides toe te schrijven pleonasme vormt. Aan den anderen kant heeft de lezing νεώσ dit bezwaar, dat niet de leeftijd, maar het temperament hier in het geding is. Men zou derhalve m.i. de verbetering geschikter kunnen aanbrengen door νεώσ met

ἡγεμῶν te verbinden en de fout niet bij νεώσ, maar bij ναύτης te zoeken:

σφαλερὸν ἡγεμῶν θρασύσ
νεώσ τε καὶ γῆσ ἥσυχος καιροῖ σοφός.

Andr. 479 sqq. betoogt het koor de wenschelijkheid van een éénhoofdig bestuur in gezin en staat, evenals aan boord één man het roer dient te houden:

προαὶ δ' ὅταν φέρωσι νατίλουσ θοαί,
κατὰ πηδαλίων δίδουμαι πραπίδων γνῶμαι,
σοφῶν τε πληῆθος ἀθρόον ἀσθενέστερον
φανλοίερασ φρενός αὐτοκρατοῦσ.

Voor de navigatie was in de oudheid het waarnemen der hemellichamen een belangrijk hulpmiddel. H.F. 665 sqq. betreft het koor het gemis van een criterium om de goede elementen van de kwade te onderscheiden, evenals de schipper de gesternen onderkent:

καὶ τῶδ' ἦν τοῦσ τε κακοῦσ ἄν
γνῶναι καὶ τοῦσ ἀγαθοῦσ,
ἴσον ἅτ' ἐν νεφέλαισιν ἄ-
στρων ναύταισ ἀριθμὸσ πέλει.

Gelijk de sterren den roerganger helpen bij het houden van den juisten koers, zoo verlangt Phoen. 834 sq. Tiresias, dat zijn dochter hem geleidt:

ἡγοῦ πάροιδε, θύγατερ· ὡσ τυφλῶ ποδὶ
ὀφθαλμὸσ εἶ σύ, ναυβάταισιν ἄστρον ὡσ.

§ 4 Het reven

Het simplex *στέλλειν* en eenige composita komen in beeldspraak met de beteekenis van „reven, inkorten, beperken, veroetmoedigen” en dergelijke resp. twee- en zesmaal in de werken van Euripides voor. Hec. 1080 sqq. zoekt de blinde Polymestor de plaats waar zijn kinderen dood terneer liggen:

πᾶ σιῶ, πᾶ κάμνω,
ναῦσ ὀπωσ ποντίοισ πείσμασιν, λινόχροκον
φᾶροσ στέλλον, ἐπὶ τάνδε συνθεῖσ
τέκνων ἐμῶν φύλαξ ὀλέθριον κοίταν;

Ba. 668 sq. is in de tot Pentheus gerichte vraag van den bode of hij vrij uit spreken mag, de uitdrukking *λόγον στέλλεσθαι* „zijn woorden terughouden” in den zin van „terughoudend zijn”, als tegengestelde van *παρρησιάζεσθαι* „openhartig zijn”, bedoeld:

θέλω δ' ἀκοῦσαι, πότερά σοι παρρησίᾳ
φράσω τὰ κεῖθεν ἢ λόγον στείλωμεθα

Het opschorten van het gewaad wordt *ἀναστέλλεσθαι* genoemd Ba. 696 sqq.:

νεβρίδασ τ' ἀνεστείλανθ' ὄσαισιν ἀμμάτων
σύνδεσμ' ἐλέλυτο, καὶ καταστήτιτος δοράσ
ὄφρσι κατεζώσαντο λιχμῶσιν γέννην.

Na deze en andere verbazingwekkende handelingen der Bacchanten beschreven te hebben, vervolgt de bode vs. 714 sqq.:

ξυνήλθομεν δὲ βουκόλοι καὶ ποιμένες,
 715 *κοινῶν λόγων δάσοντες ἀλλήλοισ ἔρω,*
ὡσ δεινὰ δρωῶσι θανμάτων τ' ἐπάξια

Murray twijfelt aan de juistheid van vs. 715, waar het woord *ἔρω* eenig bezwaar oplevert: de uitdrukking *ἔρω διδόναι* doet vreemd aan²³⁾ en afgezien hiervan is de verbinding *κοινῶν λόγων ἔρω* onlogisch. Het zou den tekst wellicht ten goede komen, wanneer in plaats van *ἔρω* gelezen werd *χάρις*: de herders komen bijeen om elkander een genoeg te doen met het weergeven van hun indrukken omtrent de Bacchanten:

*κοινῶν λόγων δώσοντες ἀλλήλοις χάρις,
ὡς δειὰ δρωῶσι θαυμάτων τ' ἐπάξια*

Vgl. Hom. II. E 211 *ἠγερόμην Τρώεσσι, φέρον χάρις Ἐκπορι δίω,*
en Soph. Ai. 1371 *σοὶ μὲν νέμοιμ' ἂν τῆσδε καὶ μείζω χάρις.*

Or. 607 sqq. bedreigt Tyndareos den met vrijmoedigheid zich rechtvaardigenden Orestes, die „een hoogen toon aanslaat”, met de doodstraf wegens den moord op Clytaemnestra:

*ἐπεὶ θρασύνη κοῦχ ὑποστέλλη λόγῳ,
οὕτω δ' ἀμείβη μ' ὥστε μ' ἀλγῆσαι φρένα,
μᾶλλον μ' ἀνάξεισ ἐπὶ σὸν ἐξελθεῖν φόνον*

Op de drie navolgende plaatsen heeft *συστέλλειν* de beteekenis van „vernederen, verootmoedigen”: ten eerste in den dialoog tusschen den schuldbewusten Heracles en zijn vriend Theseus, die in hem den ouden Heracles niet meer herkent, H.F. 1413 sqq.:

HP. ζῶ σοι ταπεινός; ἀλλὰ πρόσθεν οὐ δοκῶ.
ΘΗ. ἄγαν γ'· ὁ κλεινὸς Ἡρακλῆς οὐκ εἶ νοσῶν.
HP. σὸν ποῖος ἦσθα νέρθεν ἐν κακοῖσιν ὄν; 1415
ΘΗ. ὡς ἐς τὸ λῆμα παντὸς ἦν ἥσσω ἀνήρ.
HP. πῶς οὖν ἔτ' εἴπησ ὅτι συνέσταλμαι κακοῖς;

De bedorven lezing in vs. 1417 *ἔτ' εἴπησ* is op verschillende wijzen hersteld: *ἂν εἴποισ* L. Dindorf, *ἔμ' εἴπασ* Paley, *ἔτ' ἐποῖσ μ'*

Murray. Deze laatste emendatie verdient hierom de voorkeur, omdat Heracles toch stellig niet loochenen wil dat hij onder zijn leed gebukt gaat, maar Theseus het recht niet toekent, hem daarover een verwijt te maken.

Voorts doet zich de bovengenoemde beteekenis gelden in Hecabe's klacht over den tanenden roem van het Trojaansche vorstenhuis, Troad. 108 sq.:

*ὃ πολὺς ὄγκος συστέλλόμενος
προγόνων, ὡς οὐδὲν ἄρ' ἦσθα.*

Ten derde kan nog gememoreerd worden fragm. 724 vs. 3 sq.:

*τά τοι μέγιστα πολλάκις θεὸς
ταπεινῶ ἔθηκε καὶ συνέστειλεν πάλιν.*

Inzake de verbinding *ταπεινῶ ἔθηκε καὶ συνέστειλεν* vergelijkte men Plato, Lysis 210 E *ταπεινοῦντα καὶ συστέλλοντα*.

Het reflexieve passivum *συστέλλεσθαι* ontmoet men als uitdrukking voor „hurken” I.T. 295 sq. in het verhaal van den koeherder, die met zijn makkers, ineengedoken, Orestes tijdens zijn aanval van manie bespiedt:

*ἡμεῖς δὲ συσταλέντες, ὡς θανούμενοι,
σιγῇ καθήμεθ'.*

Wilamowitz stelde voor, *θανούμενοι* te wijzigen in *θανουμένον*, welke lezing door Platnauer in zijn editie, Oxford 1938, werd overgenomen, doch J. D. Meerwaldt, Eur. Iph. Taur., Leiden 1940 dl. II bl. 13 handhaaft op goede gronden den oorspronkelijken tekst.

§ 5 Het hoozen

Het ligt in den aard der tragedie besloten, dat daarin dikwijls sprake is van het doorstaan van leed, moeilijkheden en gevaren. Deze idee wordt bij Euripides herhaaldelijk voorgesteld door het beeld van het moeizame, onaangename uithoozen van het binnengedrongen zeewater. Theseus voerspelt het koor dat zijn zoon, dien hij van plan is te verbannen, in den vreemde een ellendig leven zal leiden, Hipp. 898 :

ξένην ἐπ' αἶαν λυπρὸν ἀντλήσει βίον.

Het door Weil geschrapte vs. 1049 heeft ἀντλήσεισ, maar is overigens aan het bovenstaande volkomen gelijk.

Eveneens in een voorspelling schetst Cassandra de moeitevolle omzwervingen van Odysseus, Troad. 433 sq. :

*δέκα γὰρ ἀντλήσασ ἔτη
πρὸς τοῖσιν ἐνθάδ', ἕξεται μόνος πάτριαν.*

Ἀντλήσασ P, ἐκπλήσασ V.

De jonge Atheners worden Sat. Vita fragm. 39 kol. IV 33—38 tot een arbeidzaam, roem brengend leven opgeroepen :

*κτῆσασθ' ἐν ὑστέροισιν εὐκλειαν χρόνοις
ἅπασαν ἀντλήσαντες ἡμέραν πόνον.*

Namens Eurystheus richt de heraut een waarschuwing tot Demophon om zich ter wille van den ouden Iolaus en Heracles' kinderen niet in moeilijkheden te begeven, Heracl. 165 sqq. :

*ἢ κακὸν λόγον
κτῆσῃ πρὸς ἀσιῶν, εἰ γέροντος οὐνεκα
τύμβου, τὸ μηδὲν ὄντισ, ὡς εἰπεῖν ἔπος,
παιδῶν τε τῶνδ', ἐς ἄντλον ἐμβήσῃ πόδα.*

Tijdens den strijd tusschen de Thraciërs en de Scythen wordt veel bloed vergoten, Rhes. 430 sq. :

*ἐνθ' αἵματηρός πέλανος ἔσ γαῖαν Σκύθησ
ἠντιλεῖτο λόγχῃ Θρηξ τε συμμιγῆσ φόνος.*

Het verdient vermelding dat dit in Euripides' poëzie de eenige plaats is, waar het passivum van *ἀντιλεῖν* en zijn composita aangetroffen wordt.

Andr. 1216 sqq. ziet Peleus na den dood van Neoptolemus een kummervol bestaan tegemoet :

*ἄτεκνος ἔρημος, οὐκ ἔχων πέρας κακῶν
διαντή-
σω πόνουσ ἔσ Ἄιδαν.*

H.F. 1373 wordt Megara door Heracles geprezen wegens haar goede zorgen voor de huishouding :

μακρὰσ διαντιλοῦσ' ἐν δόμοισ οἰκουρίας.

De Cyclops telt drie plaatsen met het compositum *ἐξαντιλεῖν*, nl. vs. 10, waar Silenus een uiteenzetting geeft van zijn steeds moeilijker geworden levensomstandigheden :

καὶ νῦν ἐκείνων μείζον' ἐξαντιλῶ πόνον,

vs. 109 sq., wanneer hij tot Odysseus de opmerking maakt dat hun beider avontuurlijke landing op Sicilië aan dezelfde oorzaak is toe te schrijven :

*ΟΔ. ἀνέμων θύελλαι δεῦρο μ' ἤρπασαν βία.
ΣΙ. παπαῖ τὸν αὐτὸν δαίμον' ἐξαντιλεῖσ ἐμοί,*

en vs. 282 met Odysseus' antwoord op de vraag van den

Cycloop of hij en zijn makkers degenen zijn, die Troje hebben veroverd :

οὔτοι, πόνον τὸν δεινὸν ἐξηγηλάστεο.

Bovendien treft men *ἐξαντιλεῖν* in de drie volgende gevallen aan : Med. 78 sq. zegt de voedster, daar nieuw onheil dreigt :

*ἀπωλόμεσθ' ἄρ', εἰ κακὸν προσοίσομεν
νέον παλαιῶ, πρὶν τόδ' ἐξηγηλάσθηναι,*

terwijl Suppl. 838 sq. Theseus afziet van zijn voornemen om het koor, dat de bij Thebe gesneuvelden bejammert, eenige vragen te stellen :

*μέλλον σ' ἐρωτᾶν, ἤνικ' ἐξηγήσεισ' στρατῶ
γόουσι, ἀφήσω*

en fragm. 456 Merope haar berusting in het geleden verlies uitspreekt met de roerende woorden :

*τεθνᾶσι παῖδες οὐκ ἔμοι μόνη βροτῶν
οὐδ' ἀνδρὸς ἐστερήμεθ', ἀλλὰ μυρία
τὸν αὐτὸν ἐξηγήτησαν ὡς ἐγὼ βίον.*

Slechts éénmaal komt *ὑπεξαντιλεῖν* voor : de oude dienaar van Creüsa wordt, nadat hij de ééne slechte tijding nog nauwelijks heeft verwerkt, reeds weder door een andere overstelpt, Io 927 sq. :

*κακῶν γὰρ ἄρτι κῆμ' ὑπεξαντιλῶν φρονί,
πρὸς μνηθὲν αἴρει μ' ἄλλο σῶν λόγων ἕπο.*

De metaphorische aanwending van *ἀπαντιλεῖν* „verdrijven” blijft beperkt tot Or. 1641 sq., een motiveering van het besluit der goden tot verdelging van Grieken en Trojanen door middel van den oorlog :

ὡς ἀπαντιοῖεν χθονόσ
ὑβρισμα θνητῶν ἀφθόνου πληρώματος,

en het plan van Admetus om bij Alcestis' beeltenis vertroosting te zoeken, Alc. 352 sqq. :

δόξω γυναῖκα καίτερ οὐκ ἔχων ἔχειν
ψυχρὰν μὲν, οἶμαι, τέρπιν, ἀλλ' ὅμως βάρουσ
ψυχῆσ ἀπαντιοῖην ἄν.

Het tegenovergestelde van ἐξαντιεῖν, ὑπεξαντιεῖν en ἀπαντιεῖν wordt gesuggereerd door ἐπαντιεῖν „ingieten, ingeven”, zooals deze metaphoor wordt toegepast in fragm. 891 vs. 3 sq. :

οὐκ ἄν δυναίμην μὴ στέγοντα πιμπλάναι,
σοφὸσ ἐπαντιῶν ἀνδρὶ μὴ σοφῷ λόγουσ.

Het laatste hier te noemen geval betreft Io 198 sqq. :

ἀσπιστάσ Ἰόλαουσ, ὅσ
κοινοὸσ αἰζόμενοσ πόνοουσ
Δίω παιδὶ συναντιεῖ.

Συναντιεῖν κοινοὸσ πόνοουσ in den zin van „iemand's moeilijkheden deelen” doet denken aan reeds behandelde plaatsen als I.T. 675 κοινῆ τε πλεύσασ en I.T. 600 οὔτισ δὲ συμπλεῖ, zie bl. 51 sq.

Om dit gedeelte met een paar opmerkingen te besluiten, moge er ten eerste op gewezen worden dat Euripides het verbum ἀντιεῖν met zijn diverse composita in geen enkel van zijn drama's in letterlijke beteekenis heeft gebruikt. En in de tweede plaats dat, indien men in de zeventien desbetreffende citaten vijfmaal het object πόνον of πόνοουσ aantreft, dit verschijnsel, als zijnde inhaerent aan de metaphorische functie van ἀντιεῖν, geen verwondering behoeft te wekken.

§ 6 Het visschen

Ten opzichte van de beeldspraak die aan het visschen ontleend is, worde allereerst naar voren gebracht dat Euripides aan de terminologie van twee vischmethoden een plaats heeft ingeruimd in zijn poëzie. Op deze beide methoden, van elkander onderscheiden door het gebruik van het net en van den hengel, zal dan ook de groepeerings der betrokken plaatsen gebaseerd worden.

Ofschoon in de literatuur verschillende benamingen voor het vischnet, zooals ἀμφίβληστον, βρόχος, γάγγαμον, δίκτυον, ξεκος, λίνον, πόρκος, σαγήνη, σπεῖρα, ὑποχή, voor het grijpen liggen, heeft Euripides zijn keuze beperkt tot βόλος. Rhés. 730 vermanen de wachters elkander om zich stil te houden, daar zij iemand hooren naderen:

οἴγα πᾶσ ὕφισ' ἴσωσ γὰρ ἐσ βόλον τισ ἔρχεται,

terwijl Ba. 848 Dionysus, na Pentheus tot de noodlottige expeditie overgehaald te hebben, zich tot het koor wendt met de woorden:

γυναῖκες, ἀνήρ ἐσ βόλον καθίσταται.

Wanneer echter El. 582 Orestes zich vermeit in de gedachte aan de komende wraak:

ἦν δ' ἀνσπάσωμαί γ' ὄν μετέρομαι βόλον,

blijkt duidelijk uit μετέρομαι „naja-gen” dat hier met βόλος niet het net zelf, doch de daarin geraakte visch, de „vangst”, bedoeld moet zijn. Vgl. Aesch. Pers. 424—426 ὥστε θύννοσ ἢ τιν' ἰχθύων βόλον ἔπαιον.

Het vangen met het net heet περιβάλλειν. Ook deze term is aan

Euripides' poëtische dictie niet onbekend, doch waar hij overdrachtelijk voorkomt, doen zich geen voldoende gegevens aan de hand om iets met zekerheid te kunnen vaststellen omtrent de vraag, welke de diersoort is, die buitgemaakt wordt. *Περιβάλλειν* immers kan betrekking hebben op het vangen zoowel van vischen als van wild en gevogelte. De oplossing schijnt mij deze te zijn, dat de dichter het aan de individueele voorstellingsfactoren der toeschouwers overliet om het beeld een meer gepreciseerden vorm te geven.

Io 1273 richt Io tot Creüsa de beschuldiging, hem naar het leven gestaan te hebben :

ἔσω γὰρ ἂν με περιβαλοῦσα δωμάτων
ἄοδην ἂν ἐξέπεμψας εἰς Ἄιδον δόμονα.

Zelfs indien men de conjectuur van Dobree — *δικτύων* in plaats van *δωμάτων* — wil aanvaarden, brengt dit geen verrijking der bovenbedoelde gegevens, daar het *δίκτυον* voor allerlei jacht diende en bijgevolg evenmin als *περιβάλλειν* uitsluitel kan geven over den aard van het gevangen object.

I.T. 788 sqq. roept Pylades uit, verheugd dat hij in staat is, zijn onder eede aan Iphigenia gedane belofte gemakkelijk na te komen :

ὦ ἑαδίοις ὄρκοισι περιβαλοῦσά με,
κάλλιστα δ' ὀμόσασ', οὐ πολὺν στήσω χρόνον,
τὸν δ' ὄρκον ὃν κατόμοσ' ἐμπεδάσομεν.

Prof. dr. C. W. Vollgraff maakte mij opmerkzaam op een plaats waar het synoniem *ἀμφιβάλλειν* naar zijn meening eveneens als vischterm bedoeld is. Het betreft nl. Hipp. 1268 sqq., welke verzen hij als volgt interpungeert, vertolkt en adstrueert, zoodat de duistere, tot dusver nog niet bevredigend uitgelegde passage in een nieuw licht verschijnt :

σὺ τὰν θεῶν ἄκαμπτον φρένα καὶ βροσιῶν
 ἄγεις, Κύπρι· σὺν δ' ὁ ποικιλόπτερος ἀμφιβαλῶν

„Gij neemt het onbuigzame gemoed van goden en menschen gevangen, Cypris (lett. voert gevangen weg), en met u de bontgevederde (Eros), na het in zijn netten te hebben gevangen”. Cf. Soph, Ant. 344 ἀμφιβαλῶν ἄγει. Men vindt Eros soms hengelend of met vischnet en drietand uitgerust: Furtwängler, Antike Gemmen III pl. XXVIII 22, XLII 29. Te letten is ook op vs. 1273: ἄλμυρόν ἐπὶ πόντον.

Zooals reeds werd aangegeven, is behalve de vischvangst door middel van het net, tevens die met den hengel bij Euripides vertegenwoordigd. Op dit gebied vraagt de ook in onze taal gebruikelijke metaphoor δέλεαρ „lokaas” de aandacht. Andr. 264 zinspeelt Hermione op een middel om Andromache weg te lokken van het altaar waar zij bescherming heeft gevonden:

τοιόνδ' ἔχω σοῦ δέλεαρ.

Iphigenia vertelt Thoas hoe Orestes en Pylades haar trachten te verschalken, I.T. 1181:

καὶ μὴν καθεῖσαν δέλεαρ ἤδύ μοι φρενῶν.

Vgl. Ar. Vesp. 174 οἶαν πρόφασιν καθήκεν.

Hel. 755 heet het in een persiflage op de waarzeggerij:

βίον γὰρ ἄλλωσ δέλεαρ ἠυρέθη τόδε,

„dit is louter een uitvinding om het leven eenige valsche bekoring te geven”.

Indien het water te helder was, placht de visscher het terwille van een goede vangst troebel te maken: men denke aan het gezegde „in troebel water visschen” en aan het bij Aristophanes, Equites 864 sqq. tot Cleon gerichte verwijt:

ὅπερ γὰρ οἱ τὰς ἐγγέλεισ θηρώμενοι πέπονθασ.
 ὅταν μὲν ἡ λίμνη καταστῆ, λαμβάνουσιν οὐδέν,
 εἰάν δ' ἄνω τε καὶ κάτω τὸν βόρβορον κινῶσιν,
 αἰροῦσι. καὶ σὺ λαμβάνεις, ἦν τὴν πόλιν ταράττησ.

De technische term hiervoor is *θολοῦν*, vgl. Athen. 298 B οἱ *θηρέοντες θολοῦσι τὸ ὕδωρ*. Deze wordt door Euripides metaphorisch verwerkt, wanneer hij Admetus laat zeggen dat de gelijkenis van de gesluierte vrouw met Alcestis zijn gemoed verontrust en bedroefd maakt, Alc. 1066 sqq.:

δοκῶ γὰρ αὐτὴν εἰσορῶν γυναιχ' ὄρᾱν
 ἐμήν θολοῖ δὲ καρδίαν, ἐκ δ' ὀμμάτων
 πηγαὶ κατερρώγασιν.

De aldus ontstane semasiologische ontwikkeling van *θολοῦν* herinnert ons aan die van *ταράττειν* — zie bl. 26 — en loopt tevens parallel met die van het Nederlandsche werkwoord „bedroeven” (= troebel, verward, bedroefd maken), dat daarenboven waarschijnlijk etymologisch aan *θράττειν* verwant is.

§ 7 Gevaar en redding

Het gevaar dat leven of eigendom der schepelingen bedreigde en de wijze waarop zij zich daartegen in veiligheid trachtten te stellen, boden den dichter eveneens stof voor zijn tragische beeldspraak. Helena heeft het levensschip van Hecuba hopeloos doen stranden, naar deze Troad. 136 sq. uitroept:

ἐμέ τε μελέαν Ἑκάβαν
 εἰς τάνδ' ἐξώκειλ' ἄταν.

Fragm. 421 bevat een waarschuwing om niet uit hebzucht

alles op het spel te zetten evenals een reeder die met de gevaren speelt:

κέκτησο δ' ὀρθῶσ' ἂν δ' ἔχησ' ἄνευ φόγου,
 κἄν σμικρὰ σφύζου, τοῦνδικον σέβουσ' ἀεί,
 μὴ δ' ὡς κακὸς ναύκληρος εὖ πράξασ ποτὲ
 ζητῶν τὰ πλείον' εἶτα πάντ' ἀπώλεσεν.

De formuleering van de beide laatste verzen ²⁴⁾ zou m.i. winnen bij de volgende lezing:

μὴ δ' ὡς κακὸς ναύκληρος, ὅσ' πράξασ ποτ' εὖ
 ζητῶν τὰ πλείον' εἶτα πάντ' ἀπώλεσεν.

Fragm. 791 prijst dengene gelukkig, die, als het hem voor den wind gegaan is, geen risico meer wil loopen:

μακάριος ὅστις εὐτυχῶν οἴκοι μένει·
 ἐν γῆ δ' ὁ φόρτος, κοῦ πάλιν ναυτίλλεται.

Vs. 2 κοῦ Gesner, καὶ codices.

Hecuba vergelijkt Troad. 688 sqq. haar berusting in het ongeluk met die van in nood verkeerende zeelieden:

ναύταισ γὰρ ἦν μὲν μέτριος ἦ χειμῶν φέρειν,
 προθυμίαν ἔχουσι σωθῆναι πόνων,
 ὁ μὲν παρ' οἴαχ', ὁ δ' ἐπὶ λαίφρεσιν βεβῶσ,
 ὁ δ' ἄντιλον εἶργων ναός· ἦν δ' ὑπερβάλη
 πολὺσ ταραχθεῖσ πόντος, ἐνδόντες τύχη
 παρεῖσαν αὐτοῦσ κυμάτων δρομήμασιν,

welke gedachte insgelijks den grondtoon vormt van fragm. 232:

οὐ γὰρ ὑπερθεῖν κύματος ἄκραν
 δυνάμεσθ'· ἔτι γὰρ θάλλει πενία
 κακὸν ἔχθιστον, φεύγει δ' ὄλβος.

In Alc. 90 sqq. smeekt het koor tot Apollo om redding temidden der hooggaande golven van het dreigend onheil:

εἰ
γὰρ μετακύμιος ἄτασ,
ὦ Παιάν, φανείησ.

Hermione, door Menelaus verlaten, gevoelt zich als een schipbreukelinge, Andr. 854 sq.:

ἔλιπεσ ἔλιπεσ, ὦ πάτερ, ἐπακτίαν
μονάδ' ἔρημον οὔσαν ἐνάλου κώπασ.

Heracl. 427 sqq. klaagt Iolaus dat hij met de kinderen van Heracles, na de redding in het vooruitzicht gehad te hebben, opnieuw in nood gekomen is:

ὦ τέκν', ἔοιμεν ναυτίλοισιν, οὔτινεσ
χειμῶνοσ ἐκφυγόντεσ ἄγριον μένοσ
εἰσ χεῖρα γῆ συνῆψαν, εἶτα χερσόδεν
430 πνοιαῖσιν ἠλάθησαν εἰσ πόντον πάλιν
οὔτω δὲ χῆμειὸσ τῆσδ' ἀπωθούμεσθα γῆσ
ἤδη πρὸσ ἀκταῖσ ὄντεσ ὡσ σεσωσμένοι.

Vs. 429 εἰσ χεῖρα γῆ συνῆψαν vormt weliswaar een bevreemdend détail in het fraaie geheel der beschrijving, doch Nauck's gissing εἰσ χοιράδ' ἠνέχθησαν verwijdert zich vrij ver van den tekst der handschriften en valt bovendien moeilijk te rijmen met vs. 432 ὡσ σεσωσμένοι. Veel aannemelijker is de emendatie van Madvig εἰσ χέρσα γῆσ, ofschoon men met het oog op συνῆψαν zou verwachten πρὸσ χέρσα. Euripides bedoelde blijkbaar het beeld te geven van schepelingen die opnieuw met tegenwind te kampen hebben, na aanvankelijk het land op eenigen afstand genaderd te zijn ²⁵): εἰσ χέρμα γῆ συνῆψαν „op steenworps-afstand”. Vgl. Hesych.

χέρμα· χάλιξ, en χερμάς o.a. Ba. 1096 sq. χερμάδας κραταιβόλουσ | ἔρριπτον.

Voor de brachylogie vergelijkte men Xen. Hell. IV 3, 17 εἰσ δόρυ ἀφικόμενοι en Xen. Hipp. VIII 10 ὅπου μὲν ἂν εἰσ ἀκόντιον ἀφικνῆται. Met overeenkomstige beteekenis staat N. T. Luc. XXII 41 ὡσεὶ λίθου βολήν.

Het ontkomen aan moeilijkheden wordt voorgesteld door ἐκνεῖν „zich zwemmende redden”. I. T. 1186 antwoordt Thoas op de mededeeling van Iphigenia dat men getracht heeft haar om te koopen:

σὸ δ' εἰσ τὸ τῆσ θεοῦ γ' ἐξένευσασ εἰκότως.

Vgl. vs. 1181 *IΦ. καὶ νῦν καθεῖσαν δέλεαρ ἡδύ μοι φρενῶν* in samenhang met hoofdstuk V § 2.

Cycl. 577 roept de Cycloop na het ledigen van den door Odysseus met ongemengden wijn gevulden beker:

ὡσ ἐξένευσα μόγισ' ἀκρατος ἢ χάρισ.

Ook twee plaatsen uit den Hippolytus dienen hieronder gerangschikt te worden, nl. vs. 469 sq. met de medelijdende vraag van de voedster, hoe Phaedra zich aan het lot denkt te kunnen ontworstelen:

εἰσ δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ' ὄσην σὸ πῶσ ἂν ἐκνεῦσαι δοκεῖσ;

en vs. 822 sqq. waarin Theseus zijn wanhoop over Phaedra's dood tot uiting brengt:

κακῶν δ', ὃ τάλασ, πέλαγος εἰσορῶ
τοσοῦτον ὥστε μήποτ' ἐκνεῦσαι πάλιν,
μηδ' ἐκπερᾶσαι κῦμα τῆσδε συμφορᾶσ.

Eindelijk is in fragm. 303 het voorbeeld van geredde schipbreukelingen als hoop wekkende vertroosting bedoeld:

ὄρα δ' ἀέλπιων μυρίων ἀναστροφάς·
πολλοὶ μὲν οἶδμα διέφυγον θαλάσσιον,
πολλοὶ δὲ λόγχαις πολεμίων ἀμεινόντων
ἤσσαντο γεγῶτες κρείσσον' ἦλθον εἰς τύχην.

HOOFDSTUK IV

DE HAVEN

Een twaalfstal beelden heeft Euripides aan de haven gewijd, hetzij in positieven zin met de gedachte aan het binnenloopen van en de ligging in de haven, hetzij in negatieven vorm met betrekking tot het ontbreken ervan.

Het koor der Bacchanten vergelijkt den gelukkige die de moeiten des levens te boven is gekomen, met den schepeling die in veilige haven aangeland is, Ba. 902 sqq.:

*εὐδαίμων μὲν ὃς ἐκ θαλάσσης
ἔφυγε χεῖμα, λιμένα δ' ἔκικεν
εὐδαίμων δ' ὃς ὑπερθε μόχθων
ἔγένεθ'· ἑτέρω δ' ἕτερος ἕτερον
ἄλβω καὶ δυνάμει παρηλθεν.*

Cf. W. Vollgraff in BCH, XLVIII 1924 bl. 179-185 („Heureux ceux qui ont touché le port, dit le poète, et il entend par là ceux qui sont morts au monde et aux espérances vaines — Bacch., vs. 907 sqq. — et ont trouvé la paix dans la religion”. — bl. 180); F. Cumont, Le symbolisme funéraire des Romains, 1942 bl. 168, 2; Bruno Lier in Philologus LXII 1903 bl. 567.

In de Andromache wordt tweemaal met *λιμήν* gezinspeeld op iemand bij wien men een veilige toevlucht vinden kan, een toeverlaat: vs. 748 sq. neemt Peleus Andromache onder zijn hoede met de woorden:

*χείματος γὰρ ἀργίου
τυχοῦσα λιμένας ἦλθεσ εἰς εὐηνέμουσ,*

waarna Andromache's tegenstandster Hermione vs. 891 bescherming zoekt bij den zoojuist aangekomen Orestes:

ὦναντίλοισι χείματος λιμὴν φανείσ 26).

Cf. Critias IV 19 [Diehl bl. 83 *πρὸς θ' ὑπὸν ἠροοσαι, τὸν καμμάτων λιμένα*. Daarentegen moet Or. 1076 sq. *πλούτου λιμὴν* als „stapelplaats van rijkdom” worden opgevat; in deze verzen motiveert Orestes zijn wensch, dat Pylades zijn leven niet voor hem zal opofferen, met de volgende woorden:

σοὶ μὲν γὰρ πόλις, ἐμοὶ δ' οὐκ ἔστι δῆ,
καὶ δῶμα πατρὸς καὶ μέγας πλούτου λιμὴν.

Deze metaphoor vindt men in dezelfde bewoordingen Aesch. Pers. 250 *ὦ Περσὶς αἶα καὶ μέγας πλούτου λιμὴν*. Verder ook Soph. Ant. 1284 *ἰὼ ἰὼ δυσκάδατος Ἴδου λιμὴν* en Anth. Pal. VII 452 *πίνωμεν κοινὸς πᾶσι λιμὴν Ἄιδης*. Vgl. schol. Soph. Ant. 1000 *παντὸς οἰκονοῦ λιμὴν ὄρμος καὶ ἔδρα, ὅπου πάντα τὰ ὄρνεα προσέρχονται*.

Wanneer Medea van Aegeus de toezegging heeft gekregen dat zij onder zijn bescherming te Athene zal mogen vertoeven, voelt zij zich door hem in haar wraakplannen gesteund, Med. 768 sqq.:

οὔτος γὰρ ἀνὴρ ἢ μάλιστ' ἐκάμνομεν
λιμὴν πέφανται τῶν ἐμῶν βουλευμάτων
ἐκ τοῦδ' ἀναφόμεσθα προμνήτην κάλων.

Voor het letterlijk gebruik der verschillende hier gebezigde termen zie men Hom. Od. ι 136 sq.:

ἔν δὲ λιμὴν ἐόορμος, ἦν οὐ χρεὼ πείσματός ἐστι,
οὔτ' ἐδνάσ βαλέμεν οὔτε προμνήσαι ἀνάψαι.

Op de volgende drie plaatsen vindt men *κέλσαι* „voet aan land

zetten" in den zin van „zich ergens heen begeven". El. 135 sqq. smeekt Electra tot den oppergod, als haar redder op te treden:

*ἔλθοις τῶνδε πόνων ἐμοὶ
 τᾷ μελέᾳ λυτήρ,
 ὦ Ζεῦ Ζεῦ, πατρὶ θ' αἰμάτων
 ἐχθίστων ἐπίκουρος, Ἄρ-
 γει κέλευσας πόδ' ἀλάταν.*

Hec. 1056 sq. vraagt Polymestor zich met vertwijfeling af, in welke richting hij de Trojaansche vrouwen die hem van het gezicht beroofd hebben moet achtervolgen:

*ὦμοι ἐγὼ, πᾶ βῶ,
 πᾶ σιῶ, πᾶ κέλω;*

Hipp. 139 sq. deelt het koor de reden mee, waarom Phaedra geen voedsel tot zich wenscht te nemen:

*θανάτου θέλου-
 σαν κέλωσαι ποτὶ τέρμα δύστανον.*

Zooals hierboven reeds werd aangeduid, vindt ook de zinspeling op het ontbreken van een haven haar toepassing, en wel om het beeld van reddeloosheid op te roepen. Het is deze idee, die doorwerkt in de vergelijking, waarmee het koor Hec. 1025 zijn voorspelling van Polymestor's ondergang verlevendigt:

ἀλλμενόν τις ὡς εἰς ἄντιλον πεσών.

In Cycl. 347 sqq. beluistert men de vrees van Odysseus dat hij, die zooveel gevaren gelukkig te boven is gekomen, als gevangene van den Cycloop reddeloos verloren is:

*αἰαῖ, πόνουσι μὲν Τρωικοὺς ὑπεξέδυν
 θαλασσίους τε, νῦν δ' εἰς ἄνδρ' ἀνοσίτου
 γνώμην κατέσχον ἀλλμενόν τε καρδίαν.*

Het laatste geval dat vermelding eischt, doet zich Med. 277 sqq. voor: Medea reageert op Creon's aanzegging, om terstond het Corinthische gebied te verlaten, met de klacht dat zij niet aan het noodlot ontkomen kan, evenals schepelingen die tevergeefs uitzien naar een gemakkelijk bereikbare landingsplaats:

αἰᾶν' πανόλης ἢ τάλαν' ἀπόλλυμαι.
 ἐχθροὶ γὰρ ἐξιᾶσι πάντα δὴ κάλων,
 κοῦκ ἔστιν ἄτης εὐπρόσοιστος ἔκβασις.

Het ongewone *εὐπρόσοιστος* in vs. 279 heeft tot eenige conjecturen aanleiding gegeven: *εὐπόριστος* Van Herwerden, *εὐπρόσωπος* Nauck, *εὐπρόσορμος* Wecklein. Echter meent D. L. Page, Euripides Medea, Oxford 1938 bl. 93: „*εὐπρόσοιστος* (here only in Greek literature) is sound: = easy to approach, cf. *δυσπρόσοιστος* Soph. O.C. 1277, *ἀπρόσφορος* Eur. I.A. 287”. Deze laatste opvatting schijnt mij de juiste te zijn. Overigens valt de term *ἔκβασις*, voor zoover ik kan nagaan, nergens elders met de strikte beteekenis van „landingsplaats” aan te wijzen. Zie Hom. Od. ε 410 *ἔκβασις οὗ πη φαίνεται ἄλως πολιοῦ θύραζε* (Odysseus zwemt); Polyb. III 14, 6 *τῶν γὰρ βαρβάρων ἐπιβαλομένων κατὰ πλείους τόπους βιάζεσθαι καὶ περαινοῦσθαι τὸν ποταμόν, τὸ μὲν πλείστον αὐτῶν μέρος διεφθάρη περὶ τὰς ἐκβάσεις* (zij trachten de rivier te doorwaden).

HOOFDSTUK V

DE PLAATS DER BEELDSPRAAK IN DE COMPOSITIE

§ 1 Het maritieme beeld als hoofdmotief

Het is de verdienste van J. Dumortier, *Les images dans la poésie d'Eschyle*, Paris 1935, voor ieder drama van Aeschylus afzonderlijk het bestaan van een op den voorgrond geplaatste metaphoor, die aldus het „hoofdmotief” van het stuk vormt, te hebben aangetoond. Introduction bl. III schrijft hij: „Enfin une lecture attentive de la poésie d'Eschyle révèle au milieu d'un grand nombre de métaphores, l'existence d'une métaphore plus importante qui apparaît en divers passages et semble le « leit-motiv » visuel du drame”. Aeschylus' werken bieden in dit opzicht een groote verscheidenheid van onderwerpen: de voor den sperwer vluchtende koppel duiven (*Supplices*), het juk (*Persae*), het schip in den storm (*Septem contra Thebas*), het paardetuig (*Prometheus vinctus*), het wild in het net (*Agamemnon*), de omstrengeling van de slang (*Choephoroi*), de koppel jachthonden, wien de prooi ontgaat (*Eumenides*). Na een en ander met uitvoerige citaten te hebben toegelicht, komt Dumortier op grond van een vergelijking tusschen Aeschylus' *Septem contra Thebas* eenerzijds en Sophocles' *Oedipus Rex* en Euripides' *Medea* anderzijds tot de slotsom, dat Sophocles en Euripides in tegenstelling met Aeschylus „ne se soucient jamais . . . de donner à leurs drames l'unité d'une métaphore principale” (bl. 271).

Een nader onderzoek naar de waarde van deze stelling voor Sophocles past niet in het kader van deze studie. Ten aanzien echter van Euripides, voor zoover het de maritieme beeldspraak betreft, verdient zij in aansluiting bij de voorafgaande hoofdstukken aan de tijdens de lectuur der aldaar behandelde plaatsen gewekte indrukken te worden getoetst. Al dadelijk rijst de vraag of bij de vergelijking tusschen de *Septem contra Thebas* van Aeschylus en de *Medea* van Euripides, laatstgenoemde tragedie wel het meest representatief mag worden geacht. Het hoofdmotief immers, waarvan de aanwezigheid in de *Septem*, doch de afwezigheid in de *Medea* wordt duidelijk gemaakt, is dat van het schip in den storm. Zelfs indien men rekening houdt met de omstandigheid dat het aantal der door Dumortier geciteerde, onderhavige passages uit Euripides' drama niet op volledigheid aanspraak mag maken²⁷⁾, moet men weliswaar toegeven dat in de *Medea* niet van een domineerend, aan de zeevaart ontleend motief gesproken kan worden. Daartegenover kan echter worden opgemerkt dat ditzelfde motief in twee andere werken van Euripides veel meer tot zijn recht komt: het loopt namelijk als een roode draad door de *Andromache* en den *Heracles Furens*. Waar de uitvoerige citaten uit deze beide drama's reeds in de voorafgaande beschouwingen gegeven zijn, moge hier worden volstaan met een samenvattenden *con-spectus locorum* :

Andromache 189, 200, 264, 479 sq., 537 sq., 554 sq., 610, 748 sq., 854 sq., 891, 1096, 1120, 1217, 1229 : in totaal 14 plaatsen.

Heracles Furens 95, 102, 203, 216, 478 sq., 631 sq., 668, 698, 739, 816, 837, 861, 886, 1087, 1091, 1094, 1189, 1225, 1373, 1398, 1413, 1424 : in totaal 22 plaatsen.

Ter vergelijking volgen nog de desbetreffende passages uit Aeschylus' *Septem* : 2 sq., 32 sq., 62 sqq., 114 sq., 207 sqq., 216, 234, 443, 652, 690, 708 sq., 758 sqq., 768, 795 sqq. : in totaal 14 plaatsen.

Op grond van de bovengenoemde talrijke, in de Andromache en den Heracles Furens voorkomende beelden en metaphoren, die in min of meer uitgewerkten vorm regelmatig over het geheele drama verdeeld zijn, mag de conclusie worden uitgesproken dat het althans in deze beide scheppingen van Euripides geenszins aan een hoofdmotief ontbreekt.

§ 2 De voorbereiding der beeldspraak
door letterlijk of metaphorisch gebruikte woorden

Naar aanleiding van hetgeen in de vier voorafgaande hoofdstukken behandeld is, valt te constateeren dat er geen enkel volledig overgeleverd Euripideïsch drama bestaat waarin de maritieme beeldspraak niet is vervlochten.

In de hieronder volgende uiteenzetting zal een verschijnsel besproken worden, waarvan de bestudeering weliswaar tot het gebied dezer beeldspraak beperkt moet blijven, maar dat ondanks deze restrictie eveneens in alle werken van Euripides, behalve de Alcestis, kan worden waargenomen.

In den proloog van den Cyclops, vs. 18 sqq. vertelt de Sileen, hoe het komt dat hij met zijn gezellen zijn leven moet doorbrengen op het verre eiland Sicilië:

ἤδη δὲ Μαλέας πλησίον πεπλευκότας
ἀπηλιώτης ἄνεμος ἐμπνεύσας δορὶ
ἐξέβαλεν ἡμᾶς τήνδ' εἰς Αἰτναίαν πέτρην.

Wanneer nu Odysseus op zijn beurt door den storm hierheen gedreven wordt en den Sileen op het eiland ontmoet, ontwikkelt zich vs. 106 sqq. het volgende vraaggesprek:

ΣΙ. πόθεν Σικελίαν τήνδε ναυσιολῶν πάροι;
ΟΔ. ἐξ Ἰλίου γε κατὰ Τρωικῶν πόνων.
ΣΙ. πῶς; πορθμὸν οὐκ ἤδησθα πατροφᾶσ χθονός;
ΟΔ. ἀνέμων θύελλαι δεῦρό μ' ἤρπασαν βία.
ΣΙ. παπαῖ τὸν αὐτὸν δαίμον' ἐξαντλεῖς ἐμοί.

In deze passage trekt het de aandacht, dat na de letterlijk gebruikte termen *ναυστολῶν, πορθμῶν, ἀνέμων θύελλαι* de uitdrukking *ἔξαντλείω* in metaphorischen zin optreedt. Men zou dit zonder meer als een toevallige coïncidentie kunnen beschouwen, ware het niet dat vele voorbeelden van deze figuur bij onzen dichter in rijke schakeering voorhanden zijn. Nog een tweetal moge hier worden aangehaald, teneinde de ongezochte, fraaie wijze waarop Euripides den toeschouwer langs dezen weg tot het door hem beoogde beeld wist te leiden, eenigszins beter te doen uitkomen.

Hec. 110 sqq. herinnert het koor Hecuba aan de verschijning van Achilles' schim en zijn eisch dat hem een slachtoffer moest worden gebracht, waarop onder de Grieken een twist over de ontvankelijkheid van dezen eisch ontstond :

οἷσθ' ὅτε χρυσέοισ ἐφάνη σὺν ὄπλοισ,
 τὰς ποντοπόροισ δ' ἔσχε σχεδίας
 λαίφη προτόνοισ ἐπεραιομένασ,
 τὰδε θωύσσων
 Ποῖ δῆ, Δαναοί, τὸν ἐμὸν τύμβον
 στέλλεσθ' ἀγέροσσιον ἀφέντες;
 πολλῆσ δ' ἔριδοσ συνέπαισε κλύδων.

Andromache treurt Troad. 677 sq. over het verlies van Hector en over haar lot als krijgsgevangene der Grieken :

καὶ νῦν ὄλωλασ μὲν σὺ, ναυσθλοῦμαι δ' ἐγὼ
 πρὸς Ἑλλάδ' αἰχμάλωτοσ ἐσ δοῦλον ζυγόν,

aan welke klacht Hecuba de uitdrukking van haar berusting toevoegt, in het beeld van de zeelieden die den strijd tegen de woedende elementen hebben opgegeven, vs. 688 sqq. :

ναύταισ γὰρ ἦν μὲν μέτροισ ἢ χειμῶν φέρον,

προθυμίαν ἔχουσι σωθῆναι πόνων,
 ὁ μὲν παρ' οἴαχ', ὁ δ' ἐπὶ λαίφεσιν βεβώσ,
 ὁ δ' ἄντλον εἶργων ναός· ἦν δ' ὑπερβάλλη
 πολλὸς ταραχθεὶς πόντος, ἐνδόντες τύχη
 παρεῖσαν αὐτοῖς κυμάτων δρομήμασιν.

Bovengenoemde gevallen staan, zooals reeds vermeld werd en hieronder nader aangetoond zal worden, geenszins op zichzelf. Geeft men zich rekenschap van het veelvuldig voorkomen en den kunstigen opzet van dergelijke passages, dan wordt het duidelijk dat men dit verschijnsel niet meer aan het toeval mag toeschrijven. Integendeel heeft men er een middel in te zien, waarvan Euripides een bewust gebruik maakte om zijn stijl te verrijken. Het behoort dan ook onder de vele bewijzen van zijn geniaal dichterschap te worden gerangschikt. Bij de toepassing van de beeldspraak droeg hij er zorg voor, dat de gedachten-gang der toehoorders door het letterlijk gebruik van bepaalde termen van te voren reeds een zekere gerichtheid had aangenomen, zoodat daarna een metaphoor of vergelijking zich op ongedwongen wijze liet inschakelen.

Dat een zelfde functie insgelijks aan de beelden en metaphoren ten deel viel, ligt voor de hand en kan inderdaad worden toegelicht met talrijke voorbeelden, waaruit eenige weinige mogen volstaan.

Phoen. 834 sq. nadert de blinde Tiresias, die door Creon ontboden is, het Trojaansche koningspaleis. Hij is bij zijn gang afhankelijk van het geleide van zijn dochter :

ἡγοῦ πάροιθε, θύγατερ· ὡς τυφλῶ ποδι
 ὀφθαλμὸς εἶ σύ, ναυβάταισιν ἄστρον ὡς

en informeert, vermoeid als hij is, hoelang de tocht nog duren zal. Daar klinkt de stem van Creon, die hem bemoedigend toeroept :

845 θάρσει πέλασ γάρ, Τειρεσία, φίλοισι σοῖσ
ἐξώρμισαι σὸν πόδα.

Nadat het koor van Trojaansche vrouwen het binnenhalen van het houten paard herdacht heeft, Troad. 538 sqq. :

κλωστοῦ δ' ἀμφιβόλοισ λίνιοι, ναὸσ ὥσει
σάφοσ κελανόν, εἰσ ἔδρανα
λάνα δάπεδά τε φόνια πατρι-
δι Παλλάδοσ θέσαν θεᾶσ,

maakt het Hecuba attent op de nadering van Andromache, die gevankelijk weggevoerd wordt :

Ἐκάβη, λεύσσεισ τήνδ' Ἀνδρομάχην
ξενικοῖσ ἐπ' ὄχοισ πορθιμενομένην;
570 παρὰ δ' εἰρεσία μαστῶν ἔπεται
φίλοσ Ἀστυάναξ, Ἐκτοροσ ἴνισ.

H.F. 201 sqq. besluit Amphitryō zijn uiteenzetting over de voordeelen, die de boogschutter geniet boven den zwaargewapende, met deze woorden :

τοῦτο δ' ἐν μάχῃ
σοφὸν μάλιστα, δρωῶντα πολεμίονσ κακῶσ
σφῆξεν τὸ σῶμα, μὴ ἐκ τύχησ ὤρμισμένον.

Richt hij nu even later een waarschuwing aan het adres van Lycus, geen geweld tegen hem en Heracles' kinderen te gebruiken, dan komt hem als vanzelf wederom een maritieme metafoor op de lippen :

εἰ δ' οὖν ἔχειν γῆσ σκῆπτρα τῆσδ' αὐτὸσ θέλεισ,
ἔασον ἡμᾶσ φυγάδοσ ἐξελθεῖν χθονόσ
215 βία δὲ δράσησ μηδέν, ἢ πείση βίαν,
ὅταν θεοῦ σοι πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

Tot besluit volgt hier een volledige opsomming van de plaatsen, waar de beeldspraak aldus door — maximaal 50 verzen voorafgaande ²⁸⁾ — letterlijk of overdrachtelijk toegepaste termen voorbereid wordt. Tezamen betreft het niet minder dan resp. 64 en 59 gevallen, d.w.z. ruim 62% van het totaal aantal beelden, dat 197 bedraagt.

A. Voorbereiding der beeldspraak door letterlijk gebruikte woorden :

Andr. 264, 479 sqq., 854 sq., 891.

Hec. 80, 116, 503, 553, 844, 1025, 1160.

Hel. 277, 553.

El. 1355.

H.F. 478 sq., 667 sq., 816, 861, 1087.

Hipp. 140, 470, 563, 767, 1049, 1219 sqq.

I.A. 138, 322, 1324 sqq.

I.T. 46, 266, 289, 307, 345, 371, 788, 936, 1181, 1306, 1435.

Io 1273, 1599.

Cycl. 110, 282, 349, 460 sq., 505 sq.

Med. 28 sq., 258, 442, 523 sq.

Or. 69, 279, 1032, 1641.

Rhes. 153, 247 sq., 431, 730.

Troad. 102 sqq., 137, 426, 688 sqq., 817, 837.

B. Voorbereiding der beeldspraak door metaphorisch gebruikte woorden :

Andr. 200, 554 sq., 1120, 1229.

Ba. 669, 696, 931.

Hec. 533, 1057, 1081 sq.

El. 846, 892, 1155, 1201 sq.

Heracl. 834.

H.F. 102, 216, 698, 738, 837, 1091, 1094, 1225, 1398, 1417, 1424.

Suppl. 509, 554, 838, 880.

Hipp. 315, 1224 sqq., 1270.

I.T. 295, 316, 675 ²⁹⁾, 1186, 1317, 1437.

Io 200, 637, 639, 966, 1509.

Cycl. 362.

Med. 79, 278 sq.

Or. 706 sq., 728, 901, 1077.

Troad. 108, 433, 569, 570, 1258.

Phoen. 846, 859, 1712.

AANTEEKENINGEN

1 (bl. 1). Cf. A. Köster, Das antike Seewesen, Berlin 1923 bl. 70.

2 (bl. 1). Cf. H. Fränkel, Die Homerischen Gleichnisse, Göttingen 1921 bl. 113 sqq.

3 (bl. 1). Over Euripides' plaats in het Europeesche geestesleven handelt W. Nestle, Euripides der Dichter der Griechischen Aufklärung, Stuttgart 1901 bl. 3.

4 (bl. 1). Vita 2 sq. : *ἐγενήθη δὲ ἐν Σαλαμῶνι.*

5 (bl. 1). Vita 61 sqq. : *φασὶ δὲ αὐτὸν ἐν Σαλαμῶνι σπήλαιον κατασκευάσαντα ἀναπνοὴν ἔχον εἰς τὴν θάλασσαν ἐκεῖσε διημερεύειν φεύγοντα τὸν ὄχλον.*

Vita 77 : *τὸ σπήλαιον ἐν ᾧ γράφων διετέλει.*

Gellius N.A. XV 20, 5: Philochorus refert in insula Salamine speluncam esse taetram et horridam, in qua scriptitarit.

6 (bl. 2). W. Nestle, a.w., bl. 491.

7 (bl. 2). R. C. Jebb, Soph. Ant., Cambridge 1900 bl. 41.

8 (bl. 2). Cf. Hec. 39, Hel. 1611, Cycl. 15; *εὐθοντηρία* I.T. 1356.

Ook Hipp. 1226 sq. komt hier in aanmerking :

*καὶ μὲν ἔς τὰ μαλθακὰ
γαίης ἔχων οἶακας εὐθύνοιο δρόμον,*

niet alleen daar *εὐθύνου* in het verband van een uitgewerkt maritiem beeld is opgenomen — vgl. bl. 53-54 —, maar ook omdat het gebruik van *δρομος*, *δρομημα*, *τρέχω* bij Euripides met betrekking tot de scheepvaart niet vreemd is. Voor *δρομος* zie men Hel. 1074 en H.F. 95, voor *δρομημα* Tr. 693, voor *τρέχω* Hel. 1118 en I.T. 246.

9 (bl. 2). W. Gerlach, Meer und Schifffahrt in Bildern und Sprache Galens, Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften, Band 29, Leipzig 1936 bl. 330.

10 (bl. 3). Cf. Eur. fr. 107: *γέμουσαν κύματος θεοσπόρου*.

11 (bl. 3). N. Wecklein, Die Orestie, Leipzig 1888, III 291.

12 (bl. 4). A. Nauck, Euripideische Studien, St. Petersburg 1859 bl. 1: „. . . dass der Text dieses Dichters an Entstellungen und Verderbnissen jeder Art in hohem Maasse leidet.”

13 (bl. 8). Aphrodite's macht wordt geteekend in vs. 545 sqq.:

*τὰν μὲν Οἰχαλία
πῶλον ἄζυγα λέκτρων, ἄναν-
δρον τὸ πρὶν καὶ ἄνυμφον, οἴ-
κων ζεύξασ' ἀπ' εἰρεσία*

553 Ἄλκμήνας τόκῳ Κύπρις ἐξέδωκεν.

De lezing *ἀπ' εἰρεσία* in vs. 549 is door Matthiae voorgesteld. De handschriften geven echter *ἀπειρεσίαν* en een der beide scholiasten had, zooals door Wilamowitz, Hippolytos, Berlin 1891 bl. 104 opgemerkt is, een genetiefvorm voor zich, dien hij met *νυμφικῶν* weergeeft: *ὁ δὲ νοῦς, τὴν μὲν δὴ ἐν Οἰχαλία παρθένον, ἄνανδρον, ἄνυμφον οἶσαν τὸ πρότερον, τῶν νυμφικῶν οἴκων ἀποχωρίσασα ἢ Ἀφροδίτῃ τῷ Ἑρακλεῖ ἐπὶ φόνοις καὶ παρθήσεσι τῆς πατρίδος ἐπέδωκεν*. Is er dus alle reden om een genetivus te herstellen, het blijft de

vraag of Buttmann's gissing ἀπ' *Ἐθρυτίων*, ofschoon in den tekst heel goed passend, wel voldoende gegevens biedt om het ontstaan van de foutieve lezing te verklaren. Dit in aanmerking genomen, zou ik de volgende verbetering willen aanbrengeu :

οἴκων ζεύξασ' ἀπ' Ἐθρυτίων.

Een dorp Oichalia lag in het gebied van Eretria op Euboea en de Oichalia-sage werd ook hier gelocaliseerd, zooals blijkt uit Strabo X 448 *ἔστι δὲ καὶ Οἰχαλία κόμη τῆς Ἐθρυτικῆς, λείψανον τῆς ἀναιρεθείσης ὑπὸ Ἡρακλέους*. Vgl. ook Soph. Trach. 237—245 en Fr. Geyer, Topographie und Geschichte der Insel Euboea, Berlin 1903, I 77. Het adjectivum *Ἐθρυτίος* vindt men bij Stephanus Byzantinus en wat de formatie *Ἐθρυτίος* betreft, kan ter vergelijking dienen Hom. Il. B 537 *Χαλκίδα τ' Ἐθρυτίαν τε πολυστάφυλόν θ' Ἰστίαϊαν*.

14 (bl. 12). In vs. 1723 sqq. beklagt Oedipus zijn lot als volgt :

*ὠὼ ἰώ, δυστυχεστάτισ φηγάς
ἀλαίνειν τὸν γέροντά μ' ἐκ πάτρας.*

1725 *ὠὼ ἰώ, δεινὰ δεινὸν ἐγὼ τλάσ.*

ἀλαίνειν volgens Musgrave, *ἐλαύνων* codices.

Antigone antwoordt vs. 1726 sq. verbitterd :

*τί τλάσ; τί τλάσ; οὐχ ὄρα Δίκα κακοῦς
οὐδ' ἀμείβεται βροτῶν ἀσυνεσίας.*

Bij vs. 1727 luidt een scholion : *πάσχω δηλονότι*, hetgeen E. Schwartz, Scholia in Euripidem, Berlin 1887—1891 vol. I bl. 412 doet opmerken : „non extrico”. Dit scholion is echter m.i. abusievelijk op deze plaats terechtgekomen en dient te worden gevoegd bij vs. 1725 *ὠὼ ἰώ, δεινὰ δεινὸν ἐγὼ τλάσ*.

Vgl. schol. Phoen. 1743 *τάλας' ἐγώ: ἀθλία εἰμί.*

De termen *τληῖραι* en *τάλας* behoorden tot den dichterlijken woordenschat en kwamen in proza zelden voor.

15 (bl. 12). Een poging der Egyptenaren om deze vlucht te beletten, wordt in de onmiddellijk volgende passage beschreven:

καί τις τόδ' εἶπε Δόλιος ἢ ναυκλήρῳ.

1590 *πάλιν πλέωμεν ἄξιαν κέλευε σύ,*
σὺ δὲ στρέφ' ὄναξ, . . .

Ofschoon reeds eenige min of meer geslaagde emendaties van het corrupte, immers in dit verband onbruikbare, *ἄξιαν* (vs. 1590) voorgesteld zijn, zal ook hier een poging gedaan worden om tot tekstverbetering te komen.

Emendaties met de grootste afwijking van de overlevering zijn die van Paley *τί νῦν πλέωμεν Ναυπλίαν*; (vgl. vs. 1586 *σώσατέ μ' ἐπ' ἀκτὸς Ναυπλίας*), zoowel om vorm en inhoud als om verwerping van het domineerend element *πάλιν* onaannemelijk; Baynes *δεξιάν*, met weinig bevredigende interpretatie; Badham *ἀντίαν* „in tegengestelde richting”, van beteekenis weliswaar beter dan alle andere passend, doch vanwege de verwaarloozing van de ξ minder overtuigend.

De tekst der handschriften wordt meer in acht genomen door de conjectuur van Dindorf *ἀκτίαν*, hetgeen echter na vs. 1586 *ἐπ' ἀκτὸς Ναυπλίας* een eenigermate vreemd effect maakt en, ofschoon dit bezwaar minder weegt, niet overeenkomt met het normale gebruik van *ἄκτιος*, nl. „tot de kust behoorend, de kust beschermend”; en door die van Hermann *ἄξιῶ*, waarvan evenwel de constructie al te Latijnsch aandoet.

Rekening houdende met de overlevering, inclusief de jongere hand in cod. L, die boven de α van *ἄξιαν* bijvoegde *να*, zou ik willen lezen:

πάλιν πλέωμεν ὦ ὄναξ, κέλευε σύ.

Mocht deze lezing juist zijn, dan zou zij haar bevestiging vinden in Soph. Ant. 1149 sq., waar ik naderhand denzelfden lapsus aantrof: de codices en scholiën hebben daar nl. *προφάνηθι ναξίασ*, hetgeen door Bergk is hersteld in het oorspronkelijke *προφάνηθ' ὄναξ*, zie de editie van Jebb, Cambridge 1900 bl. 205.

16 (bl. 12). Deze gunstige vaarwind wordt aan Helena en Menelaus inderdaad door de Dioscuren aangekondigd: vs. 1663

πνεῦμα δ' ἔξετ' οὔριον.

17 (bl. 16). Talthybius, die hier het verhaal van Polyxena's offer vertelt, beschrijft even later de verontwaardiging tegen den gene die in gebreke blijft haar een eeregave te brengen (vs. 577 sqq.):

*Ἔστηκασ, ᾧ κάκιστε, τῇ νεάνιδι
οὐ πέπλον οὐδὲ κόσμον ἐν χερσῶν ἔχων;
οὐκ εἶ τι δάσων τῇ περίσσο' εὐκαρδίῳ*

580 *ψυχὴν τ' ἀρίστη;*

Cod. M bevat bij vs. 579 het scholion: *οὐ πορεύση, οὐ βαδίσεις*, waarvoor m.i. gelezen dient te worden *οὐ πορεύη, οὐ βαδίσεις*, zoodat de inconcinniteit der tempora verdwijnt en aansluiting verkregen wordt aan de lezing der codd. A en B *πορεύη*.

Hetzelfde gebruik van *ίνα* vindt men bij Plato, Theaet. 180 C *ὅπερ ἦα ἐρῶν* en Tim. 17 D *εἶπομεν ὡς ἄρ' αὐτοῖσ δέοι φύλακασ εἶναι μόνον τῆσ πόλεωσ, εἴτε τισ ἐξωθεν ἢ καὶ τῶν ἐνδοθεν ἴοι κακουργήσων*.

18 (bl. 32). Cf. L. C. Valckenaer, Eur. Phoenissae, Leiden 1802 bl. 332: „sed cur obsecro prae millenis aliis in sua quiete, nisi motum communices aliunde, mansuris eligeretur ἀπήνη?” Hij stelt daarna voor te lezen: *ἐκβάσ ἀπήνησ ποῦσ γε* of *ἐκβᾶσ ἀπήνησ* „curru mulier descendens”.

19 (bl. 33). Cf. C. G. Cobet, *Miscellanea critica*, Leiden 1876 bl. 151.

20 (bl. 37). Zie ook Soph. fragm. 694 *ναῦται δ' ἐμηρῶσαντο νηὸς ἰσχάδα* (van ἰσχω) en Anth. Pal. VI 5, 6 *ἄγκυράν τε, νεῶν πλαζομένων παγίδα* (van πήγνυμι).

21 (bl. 40). Bij deze verscheidenheid is het volkomen ontbreken van ontleeningen aan het wedstrijdroeien een opvallend verschijnsel. Immers komen beelden, die op lichaams oefeningen van uiteenloopenden aard betrekking hebben, in grooten getale voor, cf. K. Pauer, *Die Bildersprache des Euripides*, Breslau 1935 bl. 80 sqq. De afwezigheid van bedoelde beeldspraak laat zich echter hieruit verklaren, dat wedstrijden in het roeien bij de Grieken een slechts zeer matige belangstelling vonden. Zelfs in den glorie tijd der Atheensche marine stonden zij verre achter bij die in andere takken van sport, zie A. Köster, *Das Antike Seewesen*, Berlin 1923 bl. 126.

22 (bl. 48). Aeolus en Boeotus winnen den strijd en bevrijden hun moeder Melanippe, cf. Anth. Pal. III 16:

*Αἴολε καὶ Βοιωτέ, σοφὸν φιλομήτορα μόχθον
 προήξατε, μητέρ' ἔην ὀνόμενοι θανάτου·
 τοῦνεκα γὰρ καὶ — ὡ πεφήνατε ἄλκιμοι ἄνδρες,
 ὅς μὲν ἀπ' Αἰολίης, ὅς δ' ἀπὸ Βοιωτίης.*

Dat Jacobs omtrent zijn eenigszins geforceerde aanvulling der bestaande lacune — *τοῦνεκα καρτερόχειρε* — in twijfel verkeerde, blijkt uit zijn toevoeging „sed lenius quid reperiri velim”. Ook Bothe's gissing *τοῦνεκα γὰρ καὶ κάρτα* is minder juist te noemen, daar de functie van *καὶ κάρτα* is „to increase the force of a previous statement” (Liddell-Scott). Vgl. Hdt. VI 125 *Οἱ δὲ Ἄλκμεωνίδαι ἦσαν μὲν καὶ τὰ ἀνέκαθεν λαμπροὶ ἐν τῆσι Ἀθήγησι, ἀπὸ δὲ Ἄλκμεωνος καὶ αὐτὸς Μεγακλέος ἐγένοντο καὶ κάρτα λαμπροί.*

De volgende lezing kan misschien een bevredigende oplossing geven :

τοῦνεκα γὰρ καὶ πᾶσι πεφῆναιτε ἄλκιμοι ἄνδρες,

vgl. Hom. II. B 284 sq. Ἄτρεΐδη, νῦν δὴ σε, ἄναξ, ἐθέλουσιν Ἀχαιοὶ | πᾶσιν ἐλέγχιστον θέμεναι μερόπια βροτοῖσι, Soph. O. R. 40 νῦν τ', ὦ κράτιστον πᾶσιν Οἰδίπου κάρα („in aller ooggen”, ed. Fraenkel-Groeneboom, Groningen 1935 bl. 12), Soph. O. C. 1448 ἀνάξια γὰρ πᾶσιν ἔστε δυστυχεῖν, Eur. Ba. 967 ἐπίσημον ὄντα πᾶσιν.

23 (bl. 59). Men zou bijv. verwachten *τεύζοντες ἔρω*, vgl. Andr. 644 μὴ φίλοις τεύχειν ἔρω.

24 (bl. 69). Grotius las vs. 4 ἀπωλέσησ (sic), Valckenaer πάντα γ' ἀπολέσησ, Porson verdedigde den oorspronkelijken tekst op grond van overeenkomst met Or. 1037 σύ νῦν μ', ἀδελφέ, μὴ τις Ἀργείων κιάνη.

25 (bl. 70). Cf. Plato, Phil. 29 A καθορῶμέν πον καὶ γῆν καθ-
άπερ οἱ χειμαζόμενοι.

26 (bl. 74). Op bl. 6 is reeds melding gemaakt van het feit dat men *χειμα* uitsluitend in tekstverband met *λιμὴν* aantreft. Dezelfde opmerkelijkheid vertoont Hel. 1132, de eenige plaats waar Euripides het woord *χειμα* in letterlijke beteekenis heeft gebruikt :

ἀλίμενα δ' ὄρεα Μάλα χειμάτων πνοῶ.

27 (bl. 78). Het betreft de volgende verzen : Med. 28 sq., 79, 528, 588.

28 (bl. 83). Het is in deze materie onvermijdelijk, dat iedere begrenzing een subjectief karakter draagt. Met het gekozen maxi-

mum meende ik echter, ook met het oog op hetgeen in de volgende noot naar voren zal worden gebracht, den juisten middenweg te bewandelen.

29 (bl. 83). Hier is weliswaar de vastgestelde limiet van 50 verzen overschreden. Waar Orestes evenwel vs. 600 aangaande zijn vriend verzekerd heeft :

οὗτος δὲ συμπλεῖ τῶν ἐμῶν μόχθων χάριν,

is het duidelijk dat Pylades daar nu op terug komt, om hem met zijn eigen argument te verslaan :

675 *κοινῇ τε πλεύσας δεῖ με καὶ κοινῇ θανεῖν.*

LIJST VAN CRITISCH BESPROKEN,
C.Q. VERBETERDE PLAATSEN

	bl.		bl.
Andr. 553	10-12	Med. 279	76
Ba. 715	58-59	Or. 69	51
Hec. 414 schol.	56	Or. 1200	7
Hec. 579 schol.	89	Rhes. 323	5
Hel. 1590	88-89	Troad. 1204	48-49
Heracl. 429	70-71	Phoen. 74	35
H.F. 1075	20	Phoen. 847	31-33
H.F. 1417	59-60	Phoen. 1727 schol.	87-88
Suppl. 509	56-57	Fragm. 362, 18 sq.	
Hipp. 549	86-87	(ed. Nauck vol. III)	2
I.A. 3	52-53	Fragm. 388,3	17
I.A. 69	8	Fragm. 421,3	68-69
I.A. 1151	6-7	Fragm. 1064,4	26
I.T. 295	60	Anth. Pal. III 16,3	90-91
I.T. 370	39-40	Hesych. <i>ὀχεῖα πόντια</i>	36-37
Io 2	18-19	Sannyrio, fragm. 8,2	25-26

LIJST VAN BEHANDELDE WOORDEN

	bl.		bl.
ἄγκυρα	35-37	εἰρεσία	47
ἀκόμων	23	ἐκβασισ	76
ἀλίμενος	75	ἐκνέω	71
ἀμφιβάλλω	66-67	ἐκπεράω	71
ἀνάπτω	29, 74	ἐκφεύγω	70
ἀνασπάομαι	65	ἐμπνέω	10
ἀνασιτέλλομαι	58	ἐξανιτέω	62-63
ἀντίπρωρος	34	ἐξίημι κάλων	54
ἀνιτέω	61-62	ἐξοκέλλω	68
ἄνιλος	61	ἐξορμίζω	31-32
ἀπανιτέω	63-64	ἐξώστησ	5
ἀπωθέω	70	ἐπάκτιος	70
ἀσάλευτος	23	ἐπανιτέω	64
ἄστρον	57	ἐπικλύζω	21
αὔρα	7, 9, 12-13	ἐπιρροθέω	16
βόλος	65	ἐπουριζώ	9
γαλάνεια	23	ἐρέσσω	40-41
γαλήνη	23-24	ἐρματίζομαι	39
γαληνίζω	26	εὐθύνω	53-54, 85-86
γαληνός	24-25	εὐπρόσοιστος	76
δέλεαρ	67	ἐφογκίς	30
διανιτέω	62	ζυγόν	35
διαφεύγω	72	ἡγεμών	56-57
διερέσσω	41	θάλασσα	15
δίκτιον	66	θολόω	68
δρόμος	53-54, 85-86	θραύω	5

	βι.			βι.
καλλιγάλανος	26	περιβάλλω		65-66
κάλωσ	29, 54, 74	πηδάλιον		57
κατακλύζω	21	πίτυλος		47-50
κέλσαι	74-75	πλέω		50-52
κλύδων	15-18, 20-21	πλημμυρίς		14
κυβερνήτης	54	πνεῦμα		8, 12-13
κῦμα	15, 21	πνέω		5, 7-9
κόπη	41	πνοή		8, 12-13, 55, 70
κωπηλατέω	42	πόντος		15, 69-70
λιμήν	73-74	πορθημέω		39-40, 52-53
μεθορμίζω	30-31	ποιπνέω		8
μετακύμοσ	70	πούσ		29
ναβάτης	57	πρηστήρ		17
ναύκληρος	53, 69	προσουρίζω		6
ναπηγία	42	πρύμναν χωρέω		43
ναῦσ	28-30	δεῦμα		16
ναστολέω	38, 50-51, 53	δόθιον		16
ναύτης	56-57, 69	σαλεύω		29
ναντίλλομαι	69	σάλωσ		14
ναντίλωσ	56-57, 70	σάφοσ		29-30, 33
νήγεμοσ	22	στέλλω		58
οἰακοστροφωσ	54	συμπλέω		52
οἶαξ	34, 54	συναντέω		64
οἶδμα	72	σνάπτω γῆ		70
ὁμορροθέω	42	σνηρετέω		43
ὀρμίζω	28-29	συστέλλω		59-60
οὔριωσ	10, 12	σχάζω		42-43
οὔρωσ	9-10, 12	σφάζω		70
ὀχέομαι	51	ταράττω		26, 68
ὀχέω	36	τοιχωσ		34-35
παλίρρωσ	16-17	ὀγρός		14
πέλαγωσ	19	ὑπεκτρέχω		54

<i>ὑπεξανιλέω</i>	βι.	<i>ὑποστέλλω</i>	βι.
	63		59
<i>ὑπέραντιλος</i>	30	<i>φόρτος</i>	34
<i>ὑπερβάλλω</i>	69	<i>χαλάω</i>	29, 55-56
<i>ὑπερθέω</i>	69	<i>χειῖμα</i>	6, 91
<i>ὑπηρέτέω</i>	43-45	<i>χειμάζομαι</i>	5-6
<i>ὑπηρέτης</i>	46-47	<i>χειμών</i>	69-70
<i>ὑπηρέτης</i>	47		

LIJST VAN BEHANDELDE PLAATSEN

ALCESTIS					
		bl.			
90 sqq.	70		696 sqq.		58
183 sq.	14-15		848		65
352 sqq.	64		902 sqq.		73
796 sqq.	31, 49		930 sq.		31
1066 sqq.	68		1094		8
ANDROMACHE			HECUBA		
189 sq.	8		79 sqq.		37
199 sq.	30		116		17
264	67		403		56
479 sqq.	57		503		46
537 sq.	15		531 sqq.		22
551 sqq.	10		553		16
610	9		844 sq.		45
748 sq.	73		1025		75
854 sq.	70		1056 sq.		75
891	74		1080 sqq.	28,	58
1096	16		1160 sqq.		24
1120 sq.	43		HELENA		
1216 sqq.	62		277 sqq.		36-37
1228 sqq.	53		553		47
BACCHAE			755		67
221 sqq.	45		ELECTRA		
389 sqq.	23		135 sqq.		75
640	7		582		65
668 sq.	58		649		44
			821		46

	bl.			bl.
846	34		1424	30
890 sqq.	46		SUPPLICES	
1147 sq.	7		268 sqq.	5-6
1155	16		381 sq.	44
1201 sqq.	9		473 sq.	53
1354 sq.	52		474 sq.	17
HERACLIDAE			508 sq.	56-57
165 sqq.	61		554 sq.	54-55
427 sqq.	70-71		824 sq.	19
821 sq.	12		838 sq.	63
834 sq.	48		879 sq.	54
HERCULES FURENS			HIPPOLYTUS	
95 sqq.	9-10		139 sq.	75
101 sqq.	12-13		304 sqq.	15
201 sqq.	28-29		315	6
215 sq.	7-8		469 sq.	71
478 sq.	28-29		563	8
631 sq.	30		767	30
665 sqq.	57		822	19
698 sqq.	23		823 sq.	71
738	17		898	61
816 sq.	50		1049	61
837	54		1219 sqq.	41-42
861 sqq.	15		1224 sqq.	53-54
1086 sq.	19-20		1268 sqq.	66-67
1091 sq.	15-16		1397	46
1094 sqq.	28		1464	49
1189	50		IPHIGENIA AULIDENSIS	
1223 sqq.	52		1 sqq.	52
1373	62		68 sq.	8
1398	46-47		139	41
1413 sqq.	59-60		322	47

	bl.		bl.
543 sqq.	23-24	966	6
1148 sqq.	6	1273	66
1324 sqq.	13	1504 sqq.	13
IPHIGENIA TAURICA		1509	9
46	14	1597 sqq.	39
266	40	CYCLOPS	
288 sq.	41	10	62
295 sq.	60	109 sq.	62
307	49	282	62-63
316	16	347 sqq.	75
344 sq.	24-25	361 sq.	29
369 sqq.	39	460 sqq.	42
599	38	505 sq.	29
600	52	577	71
675	51-52	MEDEA	
788 sqq.	66	28 sq.	51
936	40	78 sq.	63
1181	67	257 sq.	30-31
1186	71	278	54
1306	34	279	76
1317	8	362 sq.	20-21
1435	40	441 sqq.	31
1437	16	522 sqq.	54
IO		588 sqq.	45
59 sq.	18	768 sqq.	74
161 sq.	41	ORESTES	
198 sqq.	64	67 sqq.	51
595 sqq.	35	279	25
636 sq.	55	341 sqq.	21
638 sq.	44	530 sq.	42
796	14	607 sqq.	59
927 sq.	63	698 sqq.	55

	bl.		bl.
706 sq.	29	PHOENISSAE	
727 sq.	23-24	74 sq.	35
795	33-34	454	42-43
895 sq.	35	834 sq.	57
901	16	845 sqq.	31-33
1031 sq.	39-40	859 sq.	18
1068	53	960	43
1076 sq.	74	1238	16
1641 sq.	63-64	1708	44
RHESUS		1710 sqq.	12
151 sqq.	44	FRAGMENTEN	
245 sqq.	29	90 (ed. Nauck	
322 sq.	5	vol. III) 34-35	
430 sq.	62	152, 3 sq.	13
730	65	194	56
TROADES		221	45
102 sqq.	50	232	69
108 sq.	60	284,7 sqq.	43
136 sq.	68	303	72
426	46	306	13
433 sq.	61	364,18 sq.	55
538 sqq.	33	388,3	17
568 sq.	40	406,8 sq.	38-39
570 sq.	47	421	68-69
688 sqq.	69	456	63
696	21	724,1 sqq.	55
817 sqq.	48	724,3 sq.	60
835 sqq.	26	773	43
1235 sq.	48	791	69
1256 sqq.	41	818	50-51
1326	21	858	36
		891,3 sq.	64

	bl.				bl.
946	39			Hyps., v. A.	
1064	26			bl. 64 sq.	30
1117,47 sq.	46			Sthen., v. A.	
Mel. η δεσμ., v. A.				bl. 44,19 sq.	44
bl. 30,11	47-48			Phaeth., v. A.	
Mel. η δεσμ., v. A.				bl. 72,86 sq.	36
bl. 33,9	38			Sat. Vita fr. 39,	
Hyps., v. A.				kol. IV 33-38	61
bl. 56,8 sq.	47				

INHOUD

INLEIDING	1-4
HOOFDSTUK I. De zee	5-27
§ 1 De wind	5
§ 2 De golven	14
§ 3 De kalme zee	22
HOOFDSTUK II. Het schip en zijn onderdeelen	28-37
§ 1 Het schip	28
§ 2 Onderdeelen	33
HOOFDSTUK III. Het leven aan boord	38-72
§ 1 Het laden en verschepen	38
§ 2 Het roeien	40
§ 3 Het varen in het algemeen	50
§ 4 Het reven	58
§ 5 Het hoozen	61
§ 6 Het visschen	65
§ 7 Gevaar en redding	68
HOOFDSTUK IV. De haven	73-76
HOOFDSTUK V. De plaats der beeldspraak in de compositie	77-84
§ 1 Het maritieme beeld als hoofdmotief	77
§ 2 De voorbereiding der beeldspraak door letterlijk of metaphorisch gebruikte woorden	79
AANTEEKENINGEN	85-92
LIJST VAN CRITISCH BESPROKEN, C.Q. VER- BETERDE PLAATSEN	93
LIJST VAN BEHANDELDE WOORDEN	94-96
LIJST VAN BEHANDELDE PLAATSEN	97-101

nr. 1996.

STELLINGEN

I

Hom. Ilias Γ 461 :

ὣς ἔφατ' Ἀτρεΐδης, ἐπὶ δ' ἤνεον ἄλλοι Ἀχαιοί.

Men vertale: „Aldus sprak de zoon van Atreus, en de andere Grieken gaven *daarop* hun goedkeuring te kennen.”

II

Eur. Phoen. 1372—1375 :

Ἐτεοκλῆς δὲ Παλλάδος χρυσόσπιδος
βλέψας πρὸς οἶκον ἠΰξαι· ᾧ Διὸς κόρη,
δὸς ἔγχος ἡμῖν καλλίνικον ἐκ χειρὸς
εἰς στέρον' ἀδελφοῦ τῆσδ' ἀπ' ὠλένης βαλεῖν.

Men leze vs. 1374: εὐχερῶς.

III

De opmerking van Wilamowitz, Herakles², Berlin 1909 bl. 349: „*vāma* ist das netzende, nicht das rinnende Wasser” is, wat het tweede gedeelte betreft, onjuist.

IV

Eur. fragm. 773 (ed. Nauck vol. III):

δεινόν γε, τοῖς πλουτοῦσι τοῦτο δ' ἔμφρον,
σκαιοῖσιν εἶναι τί ποτε τοῦδε γ' αἴτιον;
ἄρ' ὄλβος αὐτοῖς οὐ τυφλὸς σννηρετεῖ,
τυφλὰς ἔχουσι τὰς φρένας καὶ τῆσ τύχης;

Men leze vs. 4: πρὸς τῆσ τύχης.

V

Betreffende de taal der Attische tragedie zegt A. Meillet, Aperçu d'une histoire de la langue grecque, Paris 1913 bl. 228 sq. : „On recourt souvent à des mots voisins des mots attiques, mais autres: οἰκήτωρ, ἔχθος, πάτρα, εἶμα, ἄγγος, au lieu de οἰκήτης, ἔχθρα, πατρίς, ἱματιον, ἀγγεῖον. L'existence de στέφω et de στέφανος per-

mettait à l'auditeur de comprendre un mot *στέφος* „couronne”. On trouve de même *ἱππότης* (qui est homérique) au lieu de *ἱππεύς*, *νεοχμός* au lieu de *νέος*, *ἀπότιμος* au lieu de *ἄτιμος*, etc. Il s'agit toujours d'éviter le mot usuel, tout en restant intelligible. Au lieu de *ναύτης*, on dira *ναυτίλος*, qui est ionien, ou *ναυβάτης*. Pour éviter *κυβερνήτης*, on forgera sur *πρόμνα*, d'après le modèle de *προράτης*, un mot *προυμνήτης*.”

Deze verklaring van het verschijnsel is te simplistisch, terwijl de aangeduide analogie van *προυμνήτης* onwaarschijnlijk geacht mag worden.

VI

Tac. Ann. IV 18: Credebant plerique auctam offensionem ipsius (C. Sillii) intemperantia, immodice iactantis suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur; neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset.

Men leze: si suis quoque legionibus.

VII

Tac. Ann. XII 63: Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, ubi conderent urbem, redditum oraculum est, quaerent sedem caecorum terris adversam. Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, peiora legissent.

Men leze: prave visa.

VIII

Verg. Aen. III 491:

Et nunc aequali tecum pubesceret aevo.

Ten onrechte oordeelt Lejay, Virgile, Paris 1919 bl. 377, wanneer hij dit vers vergelijkt met Eur. Io 354 *σοὶ ταῦτ' ὄν ἤβησ, εἴπερ ἦν, εἴχ' ἂν μέτρον*: „Virgile est plus émouvant en ne disant pas: *si viveret*.”

IX

Bij het gymnasiaal onderwijs is eenige lectuur uit de wijsgeerige werken van Seneca gewenscht.

